

Kari Elkelä

ELKELÄN TORPPA
JA SUKU

7.7.1997

SISÄLLYS

SAATTEEKSI	2	LIITTEET	
ELGISTÄ ELKELÄKSI	3	1 Maaseutuväestön historian sanastoa	21
Hirvi-sotilaan torppa	3	2 Haapaniemen kartano ja sen torpat	22
Ensimmäinen Elkelä	3	3 Kronikka Elkelän torppareista 1767-1889	24
Elkelä sukunimeksi	5	4 Kronikka Elkelän suvusta 1862-1957	26
TORPASTA PALSTATILAKSI	5	5 Elkelän suvun henkilötaulut 1862-1983	29
Elkelä jo isojakokartassa	5	6 Konsta ja Katri Elkelän esivanhempien taulu	32
Marianpäivästä torppariksi	5	7 Sahalahden punakaarti ja kansalaissota 1918	33
Kovat kontrahdit	6	- Työväenliike Sahalahdella 1900-luvun alussa	33
Talkoita ja tinkitöitä	8	- Vuoden 1917 tapahtumat sotaa ennakoimassa	33
Rakennukset ja viljelykset	8	- Suojeluskunnan perustaminen ja työväki	33
Osto omaksi	9	- Punakaartin perustaminen ja jäsenistö	34
Miina syytinkiläiseksi	10	- Mustialan maamiesopistolaisten teloitus	34
MIINAN TARINAT	11	- Sahalahden punakaarti tarttuu aseisiin	35
Susille kyytiä	11	- Punakaarti kunnanhallinnossa	35
Toukolan tyttäriä	12	- Sahalahtelaiset taisteluisia	36
Nälkävuosina kurjaa	13	- Teloitukset, tuomiot ja tappiot	36
Kuolleet levottomina	13	- Pohdintaa 66 vuotta myöhemmin	37
Omaksivaatijia ja tietäjiä	14	LÄHTEET	38
Ihmisennahkaiset vaatteet	15	KUVAT	
KONSTAN KAPINAT	15	Hirvi eli Elg on Elkelän kantasana	3
Torpparin poika punakaartiin	15	Elkelän kartta vuodelta 1798	4
Ehdottomasti ammuttava	16	Elkelän maat ja rakennukset 1930-luvulla	6
Kuusi vuotta kuritushuonetta	17	Elkelän maat ja rakennukset vuonna 1983	7
Kapina jatkuu	18	Elkelän kartta vuodelta 1913	9
ELKELÄIN ELKEET	19	Elkelän kartta vuodelta 1921	9
Kujeellinen nimi	19	Elkelän kartta vuodelta 1934	11
Noidan maineessa	20	Miina Elkelä ja Miina Vuori	13
Leukavia puheita	20	Miina Vuori vuonna 1983	14
Puskee eteenpäin kuin hirvi	20	Konsta Elkelä vuonna 1951	16
		Konsta Elkelä rakennustyömaalla	17
		Suojeluskunnan lausunto Konsta Elkelästä	17
		Konsta Elkelän armonanomus	18
		Konsta Elkelä	19
		Miina Elkelä ja Tyyne Paltta	26
		Konsta ja Katri Elkelän perhe vuonna 1939	27
		Lasse ja Elo Elkelä sota-aikana 1940-luvulla	28
		Miina Elkelä	29
		Konsta Elkelä	30
		Katri Elkelä	31
		Heikki Eskola 1910-luvulla ja vuonna 1983	39

SAATTEEKSI

Elkelä-nimen alkuperä oli jo pitkään askarruttanut mieltäni, kun luin tammikuussa 1983 sanomalehdestä Aimo Kairamon jutun Nimen ikuisuus. Artikkelisiin sisältyi esimerkki Elki-nimen synnystä ja myöhemmistä vaiheista:

1800-luvun alussa käydyssä Suomen sodassa, jonka tuloksena Suomi siirtyi Ruotsin herroilta Venäjän herroille, oli mukana ruotusotamies Erik Erikinpoika. Kun miehellä piti olla sukunimikin, antoivat sotaherrat Erikille sellaisen. Hänestä tuli Älg (hirvi). Kun hän meni Kylmäkoskelle torppariksi, ei kukaan siellä tietenkään osannut noin kummallista nimeä sanoa. Niinpä hänestä tuli Elki ja torpasta myös.

Jostakin syystä torppa ei jäänyt Erikin pojille, vaan Greta Liisa -nimisen tyttären aviomiehelle, Kustaa Kustaanpojalle. Hänkin otti nimen Elki. Tämän parin vanhin tytär Ulla Maija jäi ainoana neljästä lapsesta eloon ja toi aikanaan torppaan kotiväyvn, Henrikin. Tästäkin tuli Elki.

Ajattelin, että tässä voisi piillä ratkaisu ongelmaani. Elkelä-nimen alkuperä ja vaiheet saattavat olla samantapaiset. Leikkasin jutun talteen.

Kului muutama kuukausi, kunnes huhtikuussa 1983 hankin pienen sukututkimusoppaan. Sen luettuani tein ensimmäiset sukulaisten haastattelut. Näin sai alkunsa selvitystyö Elkelän torpan ja suvun vaiheista.

Hyvät edellytykset tutkimukselle tarjosi maamme historiallisten väestörekisterien täsmällisyys, joka puutteistaan huolimatta lienee paras jopa koko maailmassa. Vastaavasti on vuoden 1918 kansalaissodasta säilynyt arkistoihin poikkeuksellisen paljon aineistoa. Kaikenkaikkiaan maamme arkistot tarjoavat melkoisen aarreaitan juuriensa kaivajalle.

Omaohtainen historian penkominen on keino ymmärtää nykyisyyttä ja se avartaa myös näkökulmaa tulevaisuuteen. Historiateokset kertovat historian lippulaivojen kapteeneista. Virran täyttäviä pikkupaatteja tuskin huomataan. Tässä tutkimuksessa saavat kapteenin roolin yhden pikkupaatin soutajat: Elkelän torpan väki.

Kiitän kaikkia selvitystyötäni eri tavoin auttaneita. Puutteet ja virheet ovat yksin minun syytäni. Kiitollisena otan edelleen vastaan kaikki huomautukset ja täydennykset. Mielihyvin annan myös lisätietoja, sillä tähän esitykseen on siivilöity aineistosta vain pieni osa.

Helsingissä 29.4.1984

Kari Elkelä

LISÄYS 13 VUOTTA
MYÖHEMMIN

Edellä oleva vuosia sitten kirjoitettu esipuhe pätee yhä. Tuolloin työ jäi aineiston rajaamisvaikeuksien vuoksi kesken ja mapit siirtyivät varastoon.

Kun juhannuksen aatonaattona 1997 sain kutsun Elkelän ja Paltan sukukokoukseen, muistin taas puoli-valmiin työn. Kaivoin mapit esille ja hämmästyin, miten paljon oli jo tehtynä. Päätin saman tien, että tutkimus pitää saada valmiiksi sukukokoukseen mennessä. Aineiston rajaaminen ja jäsenyyskin sujui suhteellisen helposti nyt yli 13 vuotta myöhemmin.

Aivan selvitystyön alussa huhtikuussa 1983 tehty tutkimussuunnitelma antoi hyvän pohjan työn valmiiksi saattamiselle. Lopputulos onkin pääpiirteissään vastaus tuolloin itselleni esittämiini kysymyksiin. Uutta aineistoa en juurikaan kerännyt, vaan paketoin vanhan mahdollisimman hyväksi kokonaisuudeksi.

Tutkimuksen tarkoituksena on ymmärtäminen - ei ylistäminen. Eletty elämä on mukana monine kolhuineen. Löytyy asioita jotka ihastuttavat, mutta lukija voi myös törmätä asioihin jotka vihastuttavat. Tavoitteeni oli koostaa mahdollisimman tosi kuva - niin tosi kuin yksi mikrotietokoneen näpyttelijä omine arvoineen ja ennakkoluuloineen voi saada aikaan.

Tutkimuksen varsinainen tekstiosa käsittelee Elkelän nimen, torpan ja suvun vaiheita. Tätä täsmentävät liitteet, joissa selitetään tärkeimmät maaseutuväestöä koskevat käsitteet, luetteloidaan Haapaniemen kartanon torpat, kronikoidaan Elkelän torppareiden ja Elkelän suvun vaiheet sekä esitetään kaikkien nykyisten Elkelöiden esivanhempien taulu. Viimeiseksi liitteeksi olen luonnostellut Sahalahden punakaartin historiikin, jota kukaan ei tietääkseni ole aiemmin kirjoittanut.

Suvun tutkiminen ei tule koskaan valmiiksi, sillä aina voi jostakin saada lisätietoa. Ajan kuluessa sukuun tulee myös uusia ihmisiä ja tapahtuu asioita, jotka on syytä merkitä muistiin. Tämän raportin täydentäminen ja korjaaminen käy jatkossa kätevästi, sillä kaikki on nyt kuvia myöten sähköisessä muodossa. Toivon, että tutkimukseni innostaa muitakin selvittämään juuriin ja keräämään perinnetietoa lähipiiristään.

Kesämökillä Kalvolan Emälammilla 7.7.1997

ELGISTÄ ELKELÄKSI

Hirvi-sotilaan torppa

Tutkimus lähti liikkeelle halusta selvittää Elkelä-nimen alkuperä. Vahvimpana oletuksena oli, että nimi olisi johdos sanoista Elg tai Elki. Pari kuu-kautta kaivelin turhaan eri arkistoja, eikä mikään näyttänyt tukevan tätä. Sitten löysin Valtionarkistosta Jaakko Suolahden vuonna 1945 tekemät haastattelut Sahalahden torpparilaitoksesta. Elkelän torppaa koskevassa haastattelunpöytäkirjassa Miina Elkelä lausuu selvän johtolangan:

Sanottiin, että tää oli ennen ollu rakkuunan torppa, silloin kun everisti hallitsi Haapanientä. Meitä edellisen tolppari meni Kangasalle. Se mies oli tämän poika-sia.

Viitauksen ratsumieheen innosti kaivelemaan ja vertailemaan eri arkistojen tietoja entistä paremmin. Tämä salapolitiisintyö kannatti. Ratkaisu löytyi.

Ilmeni, että Matti Matinpoika Elg muutti 20.5.1765 Pälkäneeltä Sahalahdelle vaimonsa Liisa Simontytären ja neljän lapsensa kanssa. Aina-kin vuosina 1767-72 Matti Matinpoika oli torpparina Haapaniemen kartanon tor-

passa, jonka nimeksi oli henkikirjaan merkitty Broändä. Tämän Sillanpää-nimensä torppa ilmeisesti sai sijainnistaan maantiesillan lähistöllä.

Sukunimiä eivät Hämeen maaseudulla tuohon aikaan käyttäneet juuri muut kuin papit ja aateliset. Matti Matinpojan ruotsinkielinen sukuni-

Hirvi - ruotsiksi älg (elg) - on Elkelä-nimen kantasana

mi Elg - suomeksi hirvi - oli poikkeuksellinen. Se oli perua ajalta, jolloin hän palveli Ruotsin valtaa sotilaana. Sotamiehille annettiin tuolloin lyhyitä nimiä, jotka oli helppo lausua taistelussa ja jotka toisaalta kannustivat urotekoihin.

Kansan suussa vieraskielinen nimi ilmeisesti vääntyi muotoon Elki. Kun tähän lisättiin tyypillinen paikannimen johdin -lä, tuli Elkin torpasta Elkelä.

Vuonna 1983 asiaa selvitellessäni oli perimätieto torpan alkuvaiheista lähes unohtunut. Ainoastaan Miina Vuori, joka oli tuolloin jo yli 90-vuotias, tiesi kertoa, että Haapaniemessä oli aikanaan ollut Elki-sotilas. Hänkään ei osannut vahvistaa, oliko tämä Elki joskus ollut Elkelän torp-

parina.

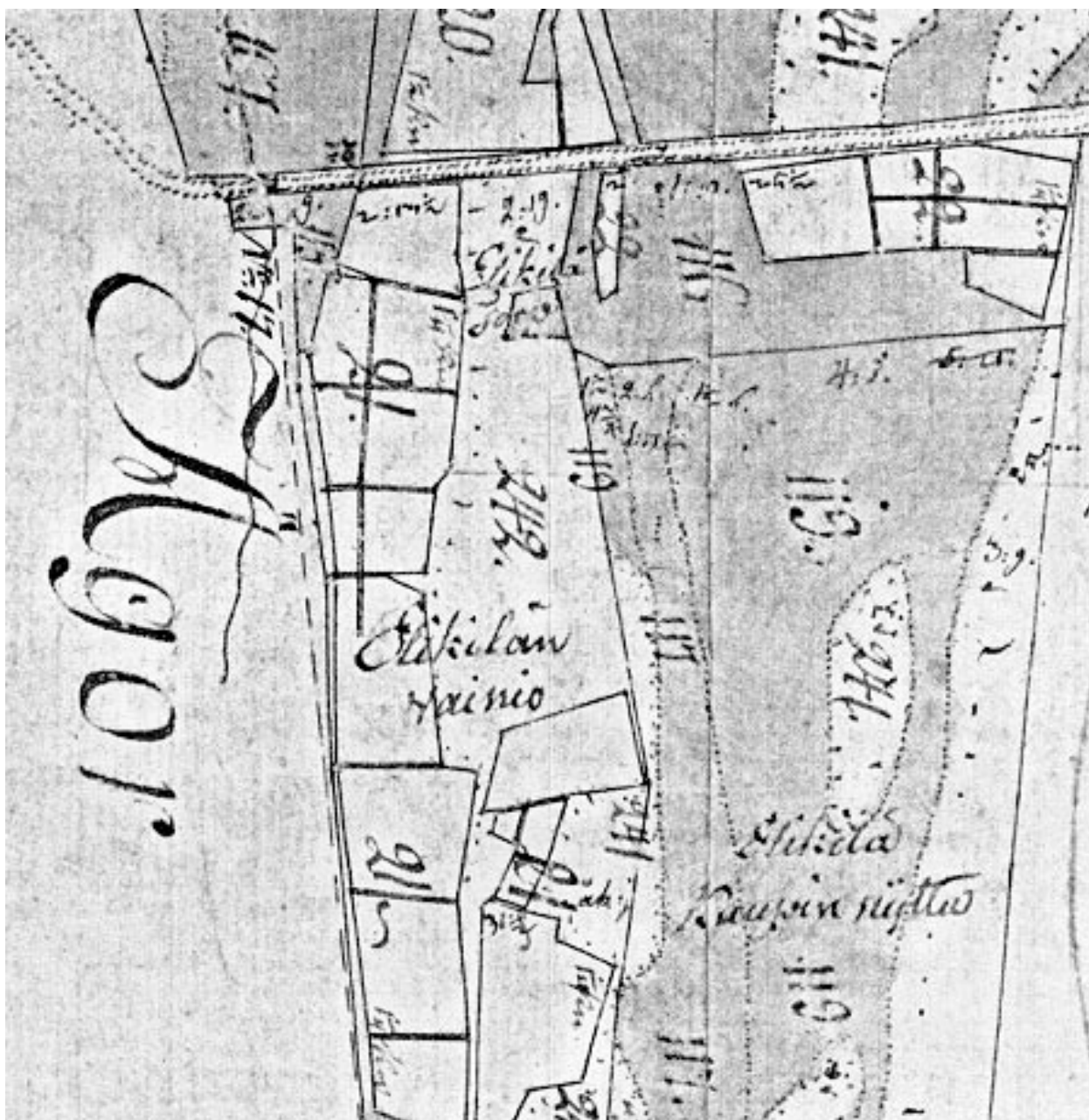
Asiakirjoista ei selviä, miksi Matti Matinpoika viipyi torpassaan vain viitisen vuotta. Sahalahdelle hän kuitenkin jäi vielä joksikin aikaa. Vuodesta 1775 hän asui perheineen Korpieniemen Yrjölässä ja muutti 16.1.1778 takaisin Pälkäneelle.

Ensimmäinen Elkelä

Torppa lienee ollut tyhjiään 1780-luvun jälkipuoliskolle asti, jolloin torpassa asustivat Juho Antinpoika vaimonsa Beata Tuomaantytären kanssa sekä Juhon poika Antti Juhonpoika vaimonsa Liisa Jaakon-tyttären kanssa. Henkikirjojen mukaan varsinaisina torppareina oli nuorempi pari, Sahalahden syntyneiden ja kuolleiden luettelon mukaan vanhempi pari.

Ensimmäisen kerran Elkelä-nimi esiintyy aikakirjoissa 14.8.1787. Tällöin merkittiin Sahalahden seurakunnan syntyneiden kirjaan, että torpan vanhemmalle parille syntyi Valpuri-niminen tyttölapsi. Tämä Valpuri oli ensimmäinen paljasjalkainen Elkelä, siis virallisten asiakirjojen mukaan ensimmäinen ihminen, joka syntyi Elkelään ja Elkeläksi.

Rippikirjaan Valpuri ja hänen 7.10.1785 syntynyt Tuomas-veljensä on merkitty Eskolan torpan asukkaiksi. El-

Osa vuonna 1798 isojakoa varten piirretystä kartasta, jossa Elkelän torppa (Elkilä Torp) ja sen maat näkyvät ensimmäisen ja ainoan kerran kartalla

kelä näyttää siis rippikirjassa sekoittuneen Eskolaan, joka oli myös Haapaniemen torppa.

Kulkutaudit koituivat torpanväen kohtaloksi. Valpuri riutui kymmenkuisena. Kesäkuussa 1789 kuoli mätäkuumeeseen ensin 29-vuotias aviomies Antti Juhonpoika ja sitten hänen 50-vuotias isänsä Juho Antinpoika. Saman vuoden lokakuussa kuoli vielä

nelivuotias Tuomas isorokkoon. Kuolleiden kirjaan lapset merkittiin kuolleiksi Haapaniemen Elkelässä ja aikuiset Haapaniemen Sillanpäässä (Sildanpä). Torpan nimi ei ollut vielä vakiintunut.

Kuhmalahdelta muutti 1790 torppaan uusi torppari Juho Heikinpoika vaimonsa Maria Mikontyttären ja kahden lapsensa kanssa. Tällöin

torppa merkittiin Sahalahden rippikirjaan ensimmäisen kerran Elkelä-nimisenä. Henkikirjaan merkittiin saman torpan nimeksi Ellilä ja seuraavasta vuodesta alkaen Elkilä. Broända- tai Sillanpää-nimeä ei enää tämän jälkeen esiinny asiakirjoissa.

Juho Heikinpojan aikana Elkelän torppa merkittiin myös karttaan. Vuonna 1798

piirrettyssä Haapaniemen kartanon isojakokartassa torppa esiintyy nimellä Elikilä. Juho Heikinpojan suku viipyi torpassa kolmen sukupolven ajan. Heidän jälkeensä tulleet torpparit eivät olleet sukua toisilleen.

Elkelä sukunimeksi

Elkelän kymmenenneksi ja viimeiseksi torppariksi muutti 1889 Taustialan Yli-Toukolasta itsellinen Konsta Juhonpoika vaimonsa Miina Kustaantytären ja kahden lapsensa kanssa. Heille torppa antoi sukunimen Elkelä, joka on edelleenkin vain tämän yhden suvun käytössä.

Sukunimet tulivat Hämeessä kaikkien käyttöön 1900-luvun alussa. Sahalahden kirkkoherra merkitsi sukunimet ensimmäisen kerran vuosien 1910-19 rippikirjaan. Vuoden 1921 sukunimilaki vahvisti lopullisesti sukunimen kiinnittymisen ihmiseen. Sitä ennen sukunimen virkaa oli hoitanut asuinpaikan nimi, joka muuttui asuinpaikan muuttuessa.

Nykyisetkin Elkelät tietävät, että Elkelä-nimen joutuu usein toistamaan, kun sitä ei ensimmäisellä kerralla kuulla tai uskota. Jo 1800-luvun asiakirjoista löytyvät mm. virheeliset nimiversiot Elgelä, Eskelä, Erkkilä ja Elkimäki.

Sahalahden rippikirjoissa

nimi oli vuosina 1790-1819 Elkelä, vuosina 1820-68 Elikilä ja vuosina 1870-99 Elkkilä. Välillä ei Elkelä siis kelvannut paikallisille papeille, mutta vuonna 1900 palattiin alkuperäiseen kirjoitustapaan. Oma ansionsa Elkelän nimen vakiintumisesta näyttääkin lankeavan tuolloin Sahalahdella vaikuttaneelle tavallista tunnollisemmin kirkonkirjoja pitäneelle kirkkoherralle.

TORPASTA PALSTATILAKSI

Elkelä jo isojakokartassa

Elkelän torpan maat merkittiin karttaan ilmeisesti vain yhden ainoan kerran. Jo vuonna 1798 piirrettyssä Haapaniemen kartanon isojakokartassa torppa on merkitty Elikiläksi ja sen viljelysmaa Elikilän vainioksi. Nimitoimiston arkistokortti vuodelta 1977 kertoo, että torpan ympärillä olevaa peltoa on kutsuttu paikallisessa murteessa nimellä Elkelävainijo. Isojakokartassa näkyy myös torpan maihin kuulunut Kaupin luonnonniitty, jonka kohdalla lukee Elikilä, Kaupin nijttu.

Torppa sijaitsi noin kilometrin päässä Haapaniemen kartanon päärakennuksesta rajoittuen Kuhmalahden maantiehen ja Holtan ojaan, jonka toisella puolella olivat

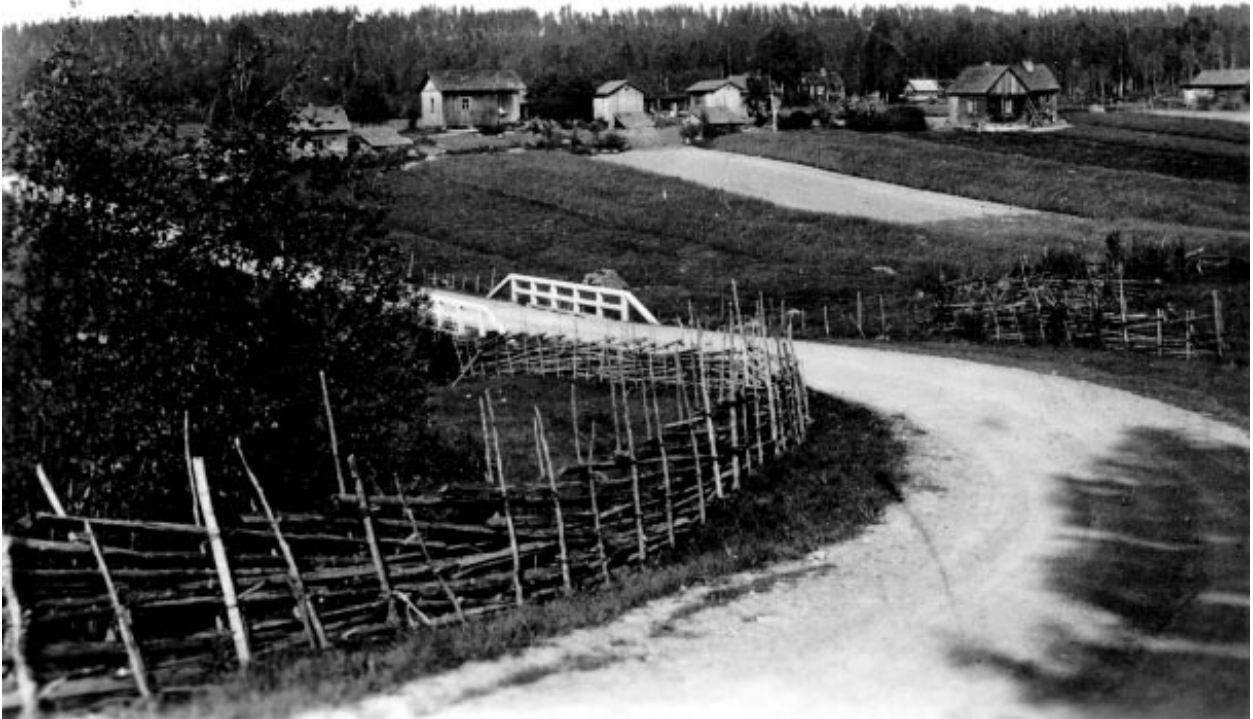
Iso-Mattilan tilukset. Torpan maat muodostivat runsaan 12 hehtaarin suuruisen suorakaitteen muotoisen alueen. Peltoa oli runsas 3 hehtaaria, loppu oli niittyä ja hakamaata. Lähin naapuri oli joitakin vuosia ennen Elkelää perustettu Koiviston torppa, joka esiintyy asiakirjoissa jo vuonna 1751.

Maata vuokraavan torpparin omaisuus ei yleensä ollut suurensuuri. Elkelässä yli 30 vuotta torpparina olleen vuonna 1852 kuolleen Markus Juhonpojan perunkirjoituksen mukaan torpassa oli 3 ruplan ja 5 kopeekan arvosta metalliesineitä ja 5 ruplan 83 kopeekan arvosta käyttövaatteita. Luetellut metalliesineet olivat pata, rautakanki, työkirves, piilukirves, kirkkoreki ja raudoitettut rattaat. Muuta omaisuutta ei perunkirjoituksessa mainita.

Lähempää tietoa torpan oloista antavat suvun muistelot. Jaakko Suolahti ja Seppo Suvanto haastattelivat vuonna 1945 Miina Elkelää. Itse suoritin vuonna 1983 muutamia haastatteluja, joissa keskeisenä kertojana oli Miina Elkelän tytär Miina Vuori, joka asui lähes koko yli 90-vuotisen ikänsä entisen Elkelän torpan mailla.

Marianpäivästä torppariksi

Torppariksi tulosta vuonna 1889 Miina Elkelä kertoo

Elkelän maat ja rakennukset todennäköisesti 1930-luvulla

seuraavasti:

Maarianpäivästä kai tolpparin vuoden alku laskettiin. Maariasta mekin tultiin ja toinen meni pois. Sitä enne torppa katsottiin. Syyskynnöt oli kynnetty. Se tartti maksaa sille uudelle. Elikot meillä oli mukana. Meillä oli viisi lypsävää.

Lisäksi torpassa oli useampia hevosia ja ainakin lampaita. Hevoset muistetaan parhaiten, sillä ne olivat tärkeitä. Niitä tarvittiin taksvärkkipäivien teossa ja lisäksi torppari Konsta Juhonpoika harrasti hevoskauppaakin sekä toimi teurastajana. Miina Vuori muisti mm. Konstan köyryselkäisen hevosen ja pari muutakin hevostarinaa:

Kerran piti Haapanie-

mestä hevosella reissuun lähteä, jotakin kuormaa toimittamaan. Tämä oli jonkun torpparin tehtävä. Haapaniemen pehtoori Ojalan-Tuominen pani kiusalliseen työhön Elkelän hevosen, jonka tiesi olevan poikimaisillaan. Hevonen selvisi kunnialla rasittavasta urakastaan ja poiki heti palattuaan. Varsasta tuli niin komea, että se ostettiin myöhemmin Haapaniemen kartanoon.

Toisella kertaa Konsta teki hevoskauppaa pahamaineisten Mossin veljesten kanssa, joista on laulukin "Taaskin on päässy ne Mossin veljet vankilasta uralleen". Veljekset meinasivat viedä Konstalta hevosen pelkän käsirahan maksamalla.

Syntyi tappelu. Tapeltiin niin, että aitaa kaatui ennenkuin Konsta sai hevosensa takaisin.

Kovat kontrahdit

Torpan maiden ja rakennusten käytöstä maksettiin Haapaniemen kartanolle torpankonttrahtina työpäiviä, pellavalankaa ja puolukoita. Näitä Miina Elkelä muistelee seuraavasti:

Elkelästä tehtiin kolme hevospäivää viikossa ja 17 apupäivää suvella sekä 15 reissupäivää enimmästä Tampereelle. Kontrahti oli suullinen eikä siinä ollut vuosimäärää. Isäntä käski pois kun lystäs, muttei mei-

Elkelän maat ja rakennukset vuonna 1983

tä.

Työpäivistä annettiin lappu, jossa oli kirjaimet esim. apupäivä ja kuinka monta. Apupäiviä sai tehdä useampiakin varastoon tai niistä maksettiin. Kaikki laput vietiin pois, kun päivät tuli tehtyä.

Lisäksi piti kehrätä 5 nauvaa verolankoja vuodessa omista pellavista ja noukkia 3 kappaa puolanmarjoja. Marjat vietiin syksyllä ja pellavalangat keväällä. Lankoja piti olla 23-pasmasia liinaloimia. Emäntä itse tarkasti ja niitten tartti olla hyviä.

Työajatkin olivat aivan toista kuin nykyisin:

Työhön mentiin kello neljältä aamulla, kun kartanon

kello soi ja illalla vasta päästiin pois. Koska käskettiin piti tulla. Täytyi välillä yölläkin. Pehtoori itte koko hyvin käski ja jos se oli pois sa renki.

Pehtoori johti kanssa töitä. Se oli totuuden mies tolpparille. Muttei ne aina viihtynyt. Kaksi meni pois samana vuonna.

Kun tuli sitten nuori pehtoori, se muutti riiahajan, ettei työhön menty ennen neljää. Ennen mentiin kahdelta toistakin yöllä suviviljariihelle ja tultiin vasta pimeässä kotiin.

Omassa ruuassa oltiin. Syötiin suurus ja mentiin taksvärkkiin, kun vähänkin näki. Ruoka-aikaa oli jalkamiehellä tunti ja hevosmie-

hellä kaksi tuntia. Suurus syötiin kello kahdeksan, päivällinen kahdelta. Eväänä oli kalaa, leipää, voita ja piimää.

Kartanon tavaroitteen Tampereelle rahtausmatkat olivat Miina Elkelän ja muidenkin torppareitten mielestä kaikkein hankalimpia mm. rosvovaaran ja yösijan hankkimisen vuoksi

Väliin oli yhtä aikaa kaksikin tolpparia Tampereella jyviä viemässä. Sinne vietiin joka viikko maitoa, viljaa ja piimää kauppaan. Haapaniemessä olikin sata lypsävää. Jyvät vietiin olviryykkiin. Toisena päivänä mentiin, toisena tultiin ja yötä oltiin milloin missäkin. Talvella mentiin suoraan talvi-

tietä yli Kangasalle. Kuitenkin Tampereen matkat oli pahempia kuin päivätyöt, vaikka ne laskettiin kahdeksi päiväksi.

Matkaan lähdettiin yöllä, jotta oltaisiin aamulla perillä. Kerran kun Miina Elkelä oli viemässä hevosella voita Haapaniemen meijeristä Tampereelle, yrittivät rosvot pysäyttää hänet Tyrnyn taipaleella. Miina ei ryöstöyrityksestä hätkähtänyt, vaan karisti puntaria vinhasti heiluttaen rosvot kimpustaan.

Talkoita ja tinkitöitä

Haapaniemen erikoisuus olivat kaikille yhteiset ruistalkoot:

Haapaniemeen täytyi mennä rukiinleikkuuseen talkoopäiville kaikkien, jotka talon maalla asuivat. Juhlallista se olikin, kun 12 tolpparia oli yhtäaikaan työssä.

Talkoopäivinä oli talon pihassa pitkät pöydät. Välistä oli toistasataa henkeä syö-mässä. Vanhemmatkin tulivat ainakin syömään, sillä ruoka saatiin sinä päivänä talosta. Harvat muuten piti talkoota.

Talkoissa ja tinkitöissä oli tekijöille kovat vaatimukset:

Piti leikata, sitoa ja kokoskella sata syltä viisi syltä leveätä sarkaa yhden ihmisen. Vaikka kyllä siinä toi-

meen tuli, kun hyvin teki työnsä.

Miina Vuori muistaa äitinsä olleen hyvä työihminen näissä tinkitöissä. Miina Elkelä saattoikin sanoa samoissa hommissa olevalle tyttärelleen *mene sinä huusolliin, minä leikkaan sun tinkis.*

Työnteko tapasi mennä kilpailuksi:

Tingit räknättiin usein huippuuhmisten mukaan. Pehtoori teikitti kaikille yhtäläiset alueet. Tekijöillä oli kilpapeliiä. Haluttiin olla ensimmäisenä saran päässä. Ruissaralla oli kaksi niittäjää ja neljä häntäporukkaa. Yhtä niittäjää kohden oli kokooja ja sitoja.

Kerran muut työntekijät olivat siirtäneen Miinan teikkejä, jotta hänelle tulisi enemmän työtä. Pehtoori ihmetteli, kun Miina oli vielä muiden jälkeen paikalla ja huomasi kepposen. Miinalle merkitiinkin sitten työrupeamasta yhden päivän sijasta puolitoista päivää.

Rakennukset ja viljelykset

Elkelän torpan päärakennuksena oli hirsinen pirtti, jossa oli kivistä muurattu uuni. Puupermanto oli kulunut niin, että oksat törröttivät korkealla. Karjasuojana oli navetta, säilytystiloina aittoja sekä riihi nykyisen Hakalan rajalla. Tie kulki ajan tapaan pihan halki

pirtin ja navetan välistä. Riihen kohdalla oli jyrkkä mutka.

Torpassa oli myös sisäänlämpiävä savusauna. Saunassa oli pieni ikkuna, mutta muuten sauna oli sisältä pikimusta. Saunan katto oli hiiltynyt, sillä lämmitettäessä sauna syttyi monasti palamaan ja jouduttiin kiireellä sammuttamaan. Saunan eteistä sanottiin kodaksi. Siellä oli pata hahlossa kettingistä riippumassa kivien päällä. Täällä pestiin pyykki hakkaamalla sitä puisella lavanteella.

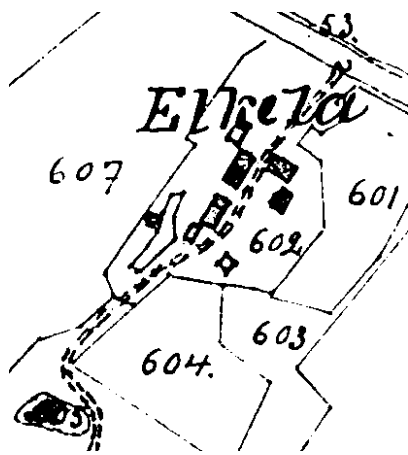
Miina Elkelä muistelee torpan viljelyksiä ja viljan jauhatusta:

Elkelässä oli eri ylävainio ja muut maat kahtapuolen torppaa. Metsää sai käyttää sen mukaan kuin tarvitsi. Ruista, ohraa, kauraa, papua, pellavaa ja tupakkia viljeltiin. Alussa ei ollut kylvöheinää, ei juuri Haapaniemessäkään. Peräniitty oli kahden kilometrin päässä. Sellainen niittymaa, että olis saanut ylösottaa.

Haapaniemen myllyssä jauhettiin vilja. Siihen on Jokiniemellä ja Mattilalla osuus. Mylläri oli ennen Eerolan itsellinen. Ykskerroksinen mylly se vaan oli. Jyviä maksettiin jauhatuspalkkana kappa säkistä taloon. Mylläri ne peri. Mutta jauhattaa sai koska tykkäs.

Kun Konsta Juhonpoika kuoli vuonna 1905, Miina Elkelä otti Haapaniemeen hevospäiviä tekemään rengiksi Kustaa Ekholmin, joka sittem-

min toimi kulkukauppiana. Ekholmin lähdettyä Miina ei pystynyt enää huolehtimaan torppankontrahdistista, vaan luo-

Osa vuonna 1913 piirretystä kartasta, jossa näkyvät Elkelän tien ja rakennusten sijaintipaikat

vutti pääosan torpan maista takaisin Haapaniemeen. Miina Elkelän mäkituvaksi jäi vajaa kaksi hehtaaria. Kohta tämän jälkeen Ville Hakala rakensi oman mäkitupansa Elkelän riihen takana olevalle mäelle.

Haapaniemen maat jaettiin 1915 perillisten kesken. Iso-Mattilaan liitettiin Koivuniemen lohko, johon kuuluivat mm. Elkelä, Hakala ja Koivisto. Haapaniemen lohkomista varten piirretyssä kartassa näkyvät myös torppien ja mäkitupien rakennusten sijaintipaikat. Miina Elkelä muistelee isännän muutosta ja sen seurauksia:

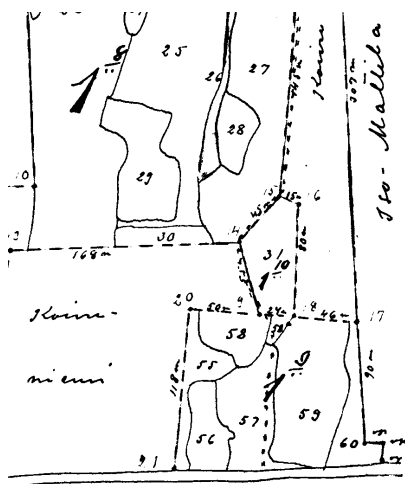
Kun Haapaniemen tytär naittiin Mattilaan ja riiteli osansa maista, joutui Elkelä sille ja se sai mieheni kuoltua suurimman osan maista. Riihirakennus, navetta ja kolme aittaa vietiin pois en-

nen tolpparilain tuloa.

Jäljelle jäi vain yksi aitta, kun uusi isäntä K. E. Mattila vei muut pois. Riihi meni Saarikon torppaan.

Osto omaksi

Vuonna 1918 annettiin ns. torpparilaki, jonka nojalla entiset maanvuokraajat voivat lunastaa vuokra-alueensa omakseen. Aikaisemmin saman vuonna oli käyty kansalaissota, johon Miinan poika Konsta Erland Elkelä oli osallistunut punaisten puolella. Tässä tilanteessa Elkelän omaksi ostaminen ei käynyt

Osa vuonna 1921 laaditusta kartasta, josta ilmenee, mikä osa Iso-Mattilan Koivuniemen lohkoista erotettiin Elkelän palstatilaksi RNo 1:9

aivan kitkattomasti.

Sahalahden vuokralautakunta käsitteli Elkelän asiaa 29.10.1920. Lautakuntaan kuuluivat puheenjohtaja Eemeli Sainio sekä maanomis-

tajain valitsema jäsen J. H. Syvänen ja vuokramiesten valitsema H. Maula.

Kokouspöytäkirjan mukaan vuokraaja esitti asiansa seuraavasti:

Miina Elkelä ilmoitti suullisen sopimuksen nojalla asuneensa vuokra-alueellaan noin 30 vuotta, suorittaen verona 30 työpäivää vuodessa. Hallussaan on ollut asumuksensa ympärillä, aitauksen sisällä oleva tarha, sekä Hakalan takana oleva n.s. Peräkaupin niitty, joka nykyisin noin 4 vuotta on ollut talon laitumen yhteydessä. Ilmoitti haluavansa lunastaa edellämainitut maat. Huoneet ovat vuokranantajan, jotka vuokramies myöskin haluaa lunastaa.

Vuokranantajan vastaus oli pöytäkirjan mukaan melko tyyli:

Maanomistaja K. E. Mattila ilmoitti, että noin 15 vuotta takaperin kuoli Konsta Elkelä, lunastuksen vaatijan mies, ja silloin lakasi Elkelä olemasta torppana. Sen jälkeen on Miina Elkelä saanut asua talon huoneissa ja hallita asumuksen ympärillä olevaa, aitauksen sisällä olevaa maa-alueita. Perä-Kaupin niittyyn ei vuokraajalla ole maanomistajan kanssa minikäänlaista sopimusta. Maanomistaja pyysi vuokralautakuntaa ratkaisemaan sitä, onko kysymyksessä oleva alue lunastuksen alainen, syystä että se ei ole mikään

mäkitupa-alue, koska huoneet ovat vuokranantajan, eikä torppa, koska se ei sisällä 2 ha viljelys- tai viljelyskelpoista maata.

Näiden lausuntojen perusteella vuokralautakunta päätti:

Koska Miina Elkelän hallinnassa oleva vuokra-alue on v. 1909 maanvuokra-asetuksen 1 § mukaan pidettävä torppana, vaan kun sen viljellyn ja viljelyskelpoisen maan pinta-ala ei ole 2 ha, niin on se lunastuslain 58 § mukaan käsitettävä mäkitupa-alueena, ja sellaisena saapi Miina Elkelä lunastaa hallinnassaan asumuksensa ympärillä olevan maa-alueen, sekä siinä löytyvät rakennukset. Kun vuokraaja itse on myöntänyt, ettei hän n.s. Perä-Kaupin niittyä ole neljään vuoteen nauttinut, niin katsoo vuokralautakunta, ettei Miina Elkelällä ole olemassaolevaa vuokrasuhdetta mainittuun niittyyh, ja ei siis voida myöntää sitä lunastettavaksi.

Uuden tilan pinta-alaksi mitattiin saman tien suoritetussa tarkastuksessa 1 hehtaari ja 38 aaria. Tästä vähennettiin vielä alueen läpi kulkevan karttatien pinta-ala 3 aaria. Vuokralautakunta arvioi lunastushinnan seuraavasti.

Uuden tilan pinta-alaksi mitattiin saman tien suoritetussa tarkastuksessa 1 hehtaari ja 38 aaria. Tästä vähennettiin vielä alueen läpi kulkevan karttatien pinta-ala 3 aaria. Vuokralautakunta arvioi lunastushinnan seuraavasti.

Tontti & pelto 1,21 ha, arvo 1 ha kohti 1800 mk, edun arvo	2178 mk
Viljelyskelpoista 5 aaria, arvo 1 ha kohti 800 mk, edun arvo	40 mk
Mäkimaata 9 aaria, arvo 1 ha kohti 400 mk, edun arvo	36 mk
Asuinrakennus	800 mk
Aitta	150 mk
Sauna ja kota	100 mk
Navetta	50 mk
Kaksi latoa	120 mk
Vuokranantajan hyväksi	Smk 3474 mk
Sota-ajan arvonnousuna vähennettiin 50%	1737 mk
Lunastushinnaksi jääpi	Smk 1737,-

Maansaanti varmistui, kun K. E. Mattila kirjoitti pöytäkirjan alle nimensä ja Miina Elkelä piirsi sen viereen H-kirjainta muistuttavan puumerkkinsä. Omaksi osto oli iso asia, mutta silti alueen pieneneminen jäi kismittämään. Tämä ilmenee Miina Elkelältä vuonna 1945 tallennetusta haastattelusta:

Kaksi hehtaaria meille jäi vaan, vaikka niittymaatakin oli niin paljon, että olis metsää saatu. Insinööri kysyikin,

missä se perämaa on ja sano, ettei sitä saa viedä pois, mutta ne sano meitä valehtelijaksi, vaikka posket punoitti itsellä. Kyllä tuntu mukavalta, kun sai omaksi.

Miina syytinkiläiseksi

Muutaman vuoden kuluttua Miina Elkelä luopui palstatilastaan ja myi sen puoliksi

poikansa Konstan ja tyttärensä Miinan perheille. Itselleen hän varasi kauppahinnan lisäksi eläkkeen loppuiäkseen eli ns. syytinkin. Kaupan ehdot ilmenivät 17.12.1927 tehdystä Konsta ja Katri Elkelän kauppakirjasta:

Tämän kautta myyn minä allekirjoittanut omistamastani Elkelän palstatilasta puolet Rno 1:17 koko pinta-alasta, joka palsta tulee rajoittumaan Mattilan sekä Hakalan rajalle ja aittarakennuksen pojalleni Konsta Elkelälle ja vaimollensa Katri Elkelälle kolmentuhannen (3000:-) markan hinnasta. Palsta on Sahalahden pitäjän Haapaniemen kylässä. Ostajat maksavat minulle elinaikaisen eläkkeen: 1 hl rukiita, 1 hl perunoita, 40 kg ohran raadijauhoja, 25 kg kauran ryyniä, 10 kg sian lihaa tuoretta, 2 kg voita, 1 l hyvää maitoa joka toinen päivä ja 5 kuormaa puita.

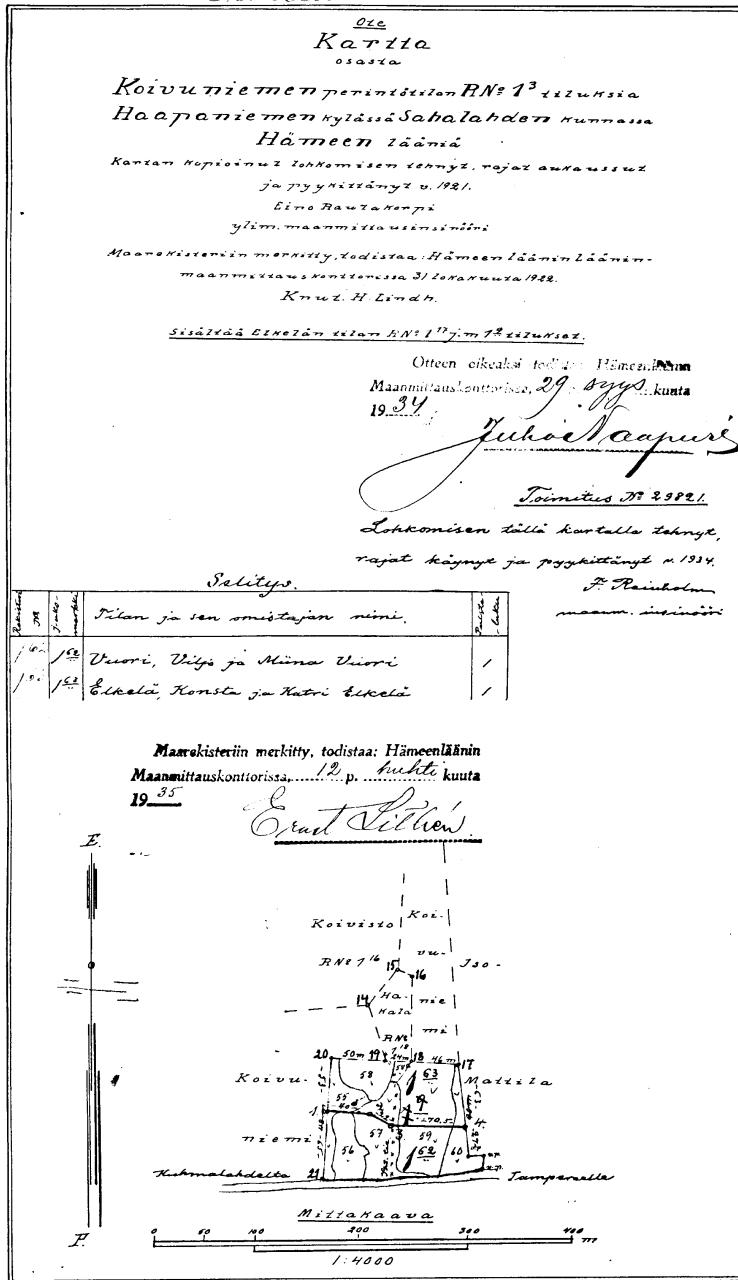
Kauppahinnasta maksavat ostajat nyt heti tuhannen (1000:-) markkaa ja lopun kaksituhatta (2000:-) markkaa ensi helmikuun ensimmäisenä päivänä 1928 ja saavat tällöin myöskin palstan haltuunsa. Eläkkeen suorittavat ostajat minulle ensi kerran 1 päivänä marraskuuta 1928 ja siitä eteenpäin joka vuosi samana päivänä.

Miina ja Viljo Vuoren kanssa tehtiin lähes samanlainen kauppakirja maantiehen rajoituvasta palstasta. Kauppahinta oli kuitenkin 6000 mk, sillä

11.4.1962
11.10.1974
S. O. J. Jalonen

SÄHKÖKARTTA N:o 1:34

Sahalahdi

Lunastus 40 mk.
Leimaverotta.

Vuonna 1934 laadittu kartta Elkelän lohkomisesta kahdeksi palstatilaksi

tontin tässä osassa sijaitivat asuinrakennus, navetta, sauna ja kaksi latoa.

Ennen kaupantekoa Konsta-poika asui perheineen Tursolaan Iivarin maille rakentamassaan pytingissä. Tursolasassa asuessaan Konsta rakensi Elkelän maille ensin muorinrakennuksen, jossa oli pirtti ja

keittiö. Sen jälkeen Konsta pystytti oman asumuksensa kulmasta kiinni muorinpirttiin. Erikoiseen vinkkelipirtti-ratkaisuun oli syynä se, että tällä kohtaa oli parasta rakennuksen pohjaa.

Elkelään Konsta muutti perheensä kanssa joulukuksi 1930. Vuoret asustivat torpan

vanhassa asuinrakennuksessa. Sauna oli aluksi yhteinen, kunnes Konsta ehti rakentaa oman. Kun metsää ei ollut, oli omaksi ostettukin tila edelleen puiden ja muun tarpeellisen saannissa talojen armoilla. Haapaniemeen tehtiin puuhevos-, sonni- ja taksvärkkipäiviä sekä Iso-Mattilaan heinäpäiviä.

Sotien jälkeen saatiin vähän hyvitystä Kaupin menetykselle. Konstan poika Elo ehti mukaan jatkosotaan, minkä perusteella voitiin anoa lisämaata vuonna 1948. Tätä ennen piti hoitaa 1927 tehdyn tilan jakamisen lainhuudatukset. Osa Kaupista palasi näin Elkelän yhteyteen rintamamiesmaana.

MIINAN TARINAT

Susille kyytiä

Ainakin vielä omana koulu-aikanani 1950- ja 1960-luvuilla sahalahelaisten murretta tavattiin ivata kysymällä: *Syöläänkö Sahalahlella sulenlihaa.* Tähän äitini Ida Elkelä neuvoi vastaamaan: *Syölään jos saalaan.*

Tällöin ei susia enää pitäjässä näkynyt, kuten vielä Miina Elkelän elinaikana. Vuonna 1957 Kansan Lehdessä julkaistussa 95-vuotishaastattelussaan Miina muisti, että oli nuorena tyttönä hätistellyt ta-

lon elukoita ahdistelemaan tulleet sudet pakoon pelkällä kepillä huitoen.

Toinen susikokemus Miinan nuoruudesta on tallennettu vuonna 1948 julkaistuun Pentti Virtarannan Hämeen kansa muistelee -teokseen:

Äiteni näki kul lehmiä hakkaav vei, koko sulem poikoon! Ja ison sulen! - Eikä nekän ymmärtänym muuta ... sano sitte kun kotiot tuli että "kun Kottilan koirrakin om poikinut tonnem meilän hakkaan; se oli poikastensak kanssa siinnä" - "Älä hasuja puhus" sano isä. "Ei Kottilan koirrap poijikkan koskaan - ne on sulem poikasia!" - Veljeni meni ampujelle sinnes sitte, mutta ei se sutta saanu.

Se susi söi semmosem mullivarsan. Toisella hevosella oltiin pois, ei ollum muuta kun tamma ja sill oli ittellääm maitovarsa. Ja oli toinenkim mullivarsa siälä ja ne oli tapellus sitten kanssa nin että ne oli siaramekkim poikki vetänyj ja vattan alustam pirstaks raapinee. Se oli koittanu alensan niitä lyäläs se susi.

Edellä oleva tarina - samoin kuin tässä luvussa myöhemmin esitettävät uskomustarinat - nauhoitettiin 1940-luvulla. Tästä syystä tarinat voidaan nyt esittää sanatarkasti sellaisia, millaisina Miina Elkelä on ne aikanaan kertonut. Näytteissä näkyy Sahalahden murteelle tyypillinen ällän käyttö mm. d-kirjaimen

vastineena. Lisäksi näkyviin on normaalista kirjakiielestä poiketen kirjoitettu loppuhenkiset, joissa edellisen sanan loppussa kuuluu seuraavan sanan aloittava vokaali.

Toukolan tyttäriä

Minä olen kotoisin Taus-tialan Viljo Yli-Toukolasta, mutta yli 60 vuotta olen ollut täällä Elkelässä. Äitini asusti siellä muonalla. Mieheni isä oli tullut Messupitäjästä Penttilään, joka jäi vanhemmalle veljelle. Mieheni oli sen nuorempia poikia ja rupes siksi Haapaniemen torppariksi. Toinen veli oli Nekalan torppari Kangasalla.

Näin muisteli Miina Elkelä syntyperäänsä Jaakko Suolahdelle vuonna 1945. Saman vuoden kesällä tallensi Seppo Suvanto toisen haastattelun, jossa Miina kertoo piiaksi joutumisestaan ja maaseudun palkollisten oloista:

Miina Elkelä joutui 16-vuotiaana palvelukseen, kun veli sai talon. Meni naimisiin 22-vuotiaana ja siirtyi 27-vuotiaana Elkelän torppaan. Sai palkkaa 50 mk vuodelta sekä kahdet kengät ja 10 kyynärää valkoista kangasta. Kyllä vuoden täytyi olla samassa paikassa.

Kerran oli Yli-Toukolasta lähtenyt piika keskellä vuotta pois. Pojat saivat kiinni taipaleelta. Nämä olivat kiinnittäneet ison-kellon

aisaan, jolloin piika luuli herrojen tulevan tiellä eikä arvannut poiketa metsään. Annettiin sitten selkään, kun tuotiin takaisin taloon.

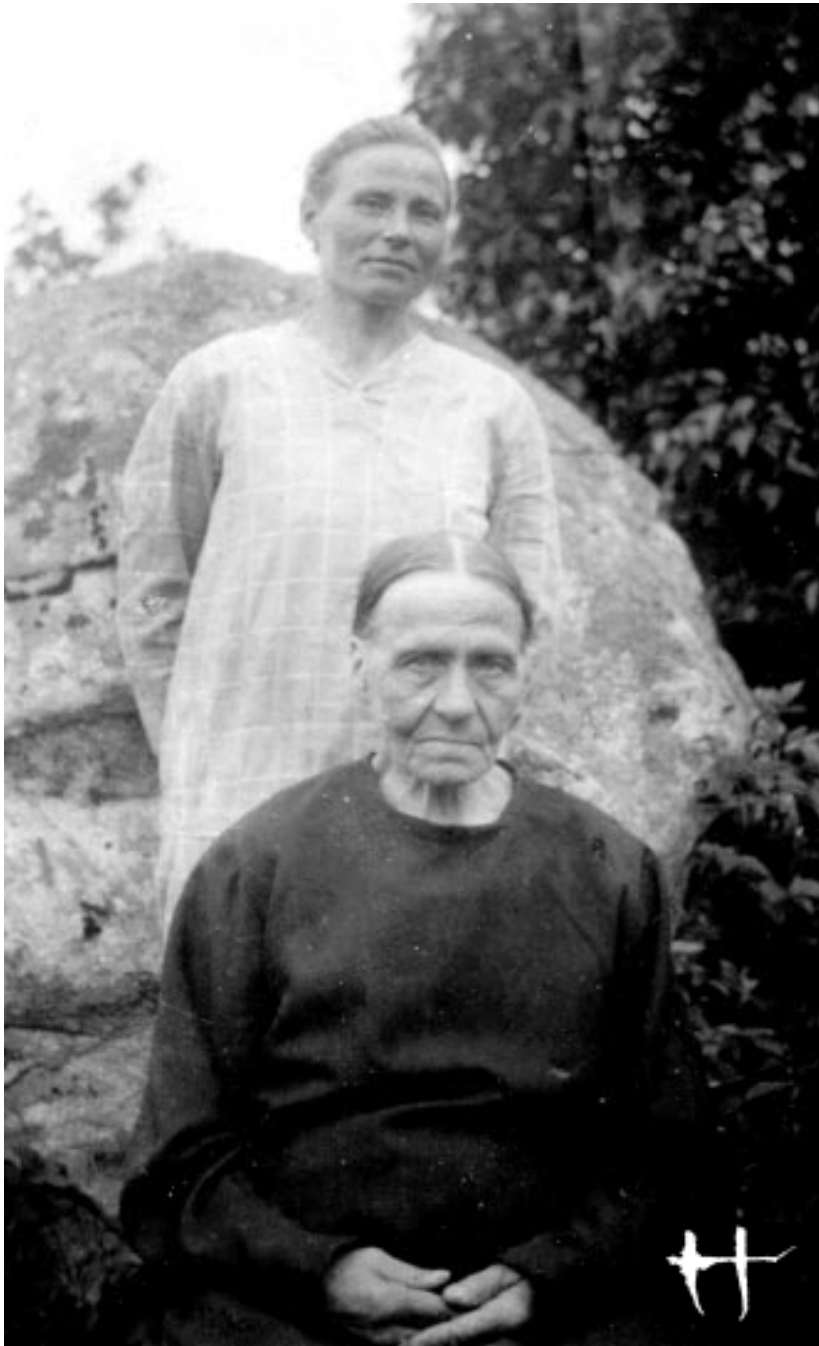
Itteviikon sai kukin niin pitkäksi kuin itse tahtoi. Mieluisalle palvelijalle annettiin lähtiessä lihaa ja leipää huonommistakin paikoista, joistakin isoista paikoista annettiin lehmän reisi, 15 leipää, varikoislimppu ja rievää.

Itteviikolla tehtiin itselle käsitöitä, kellä oli pellavia. Rengit tekivät itselleen talukoita. Miehet eivät saaneetkaan vapaata juuri muuta kuin viikon.

Pestuumarkkinat olivat muiden markkinoiden ohella Kuhmalahdella, mutta Sahalahdella kuulusteltiin palvelijoita yksitellen talosta taloon. Hyvää koetettiin saada muuttamaan jo sangen aikaisin, ennenkuin toiset kerkisivät. Oli myös ämmiä, jotka toimittelivat palvelijoita. Kirkolla kyseltiin myös. Talot käyttivät myös palvelijoitaan kyselemässä, muuttaako joku toisesta talosta palvelukseen.

Palkasta ei ollut tavallisesti mitään eri sopimusta. Toiset saivat 80 mk, kun toiset saivat vielä 50 mk. Hyväle maksettiin enemmän. Palkkaa muutettaessa saatettiin toisesta talosta toiseen.

Työaika oli sellainen, että aamulla noustiin klo 4 ylös, illalla valvottiin klo 9 saak-

Miina Elkelä istumassa ja hänen tyttärensä Miina Vuori seisomassa todennäköisesti 1930-luvulla. Kuvan oikeassa alalaidassa on Miina Elkelän H-kirjainta muistuttava puumerkki.

ka. Puhteina miehet tekivät rekiä ja astioita. Vaimoväki kehräsi ja kutoi sukkia.

Syksyllä piti mennä niit-tuutalkoisiin. Palvelijat piti-vät myös itselleen pellava-talkoita, joissa oli mukana keitä vaan pyysivät: kylän poikia ja myös mustalaisia.

Nälkävuosina kurjaa

Miina Elkelä oli 95-vuotiaana Sahalahden vanhin asukas, jota pitäjän merkkihenkilöt kävivät kunnalliskodissa onnittele-massa. Syntymäpäivähaastat-

telussaan vielä virkeä Miina kertoo muistavansa nälkävuodet, jolloin Sahalahdella oli kurjaa. Itse hän ei kuitenkaan muista koskaan syöneensä pettuleipää.

Kotitalossa viljat kylvettiin aikaisin keväällä, joten ne ehtivät kypsyä ennen kylmien tuloa. Viljaa tuli jopa kaksi riihellistä, kertoo Miina, jonka sukunimi oli Kansan Lehden haastattelussa kirjoitettu virheellisesti Elkeelä.

Kesällä 1945 Miina oli kertonut nälkävuosien kokemuksista hieman tarkemmin:

Huonoa oli aika, kun ruukiin tähkistä ja pavun var-sista jauhettiin leivän vas-tike. Ensimmäisenä vuonna ei äitini olisi tahtonut tehdä ohria niin aikaisin, mutta teki kuitenkin. Niitä ei vieny halla. Mutta toisena vuonna meni kaikki.

Venäjältä olisi saatu viljaa, muttei ollut alusia. Niinimatossa olivatkin jauhot ihan homeessa kun tulivat. Ei junat vielä niin paljon kulkeneet, että niillä olisi tuotu viljaa, kun nälkää oli kaksi vuotta peräkkäin.

Kuolleet levottomina

Miina Elkelä oli terävä-älyinen ihminen ja erinomainen tarinankertoja. Iltaisin hän saattoi kertoilla niin hirveitä juttuja, että lapset eivät tahtoneet saada yöllä unta.

Hämeen kansa muistelee - teokseen Miinalta on nauhoitettu useita uskomustarinoita, jotka kertovat lähiseuduilla sattuneista ylikuonnollisista tapahtumista. Ensimmäisessä tarinassa naapurin muori kävelee kuolleen:

Minul lapsena ollessani puhuttiin että ... Minä olen toisen Toukolan tyttäriä, ja sen toisen Toukolan muorim piti nählyks kävelleen kuulemansaj jälkeev viinakotetaan - kun ennev viinaa poltettiin - kun siällä oli joku polttamassa ja sano että "oon noin hypänny että sukkanikir rikki on" sano "ku ma tapol lapseni Veittiojal läheteeseen".

Ja tottakai se sen tunsi joka oman kylän ihmisiä oli!

Toisessa tarinassa ruumiskirstua vetävät hevoset pysähtyvät kirkolta kuuluvaan huomenkellojen kumahdukseen ja matkan jatkaminen onnistuu vasta, kun on ammuttu kiväärillä laukaus ruumiin sydämen läpi:

Siällä Messupitäjäälläkin oli - olikoos se Vilusen herera, kun em ma muista - joka sano että hän tarttee kirkolle viälä ennenkö huamenkello soi. Ja mentii juuri Hautalammin ahletta ylös kun huamenkello kalahti ensi kerraj ja - hevosep pysähty siihen! Ei saatu kulkeev vaikk olis kuinka paljo hevosia pantu! Siinnä se seiso!

Mutta tuli yks tervamyyjä sitte vastaan - pohjasta se miäs oli; ja se sano

että "onko sotakivvääriä?" - "Kyl on" sanovat - totta kais siäl oli ku han sotaeveristi oli ollu! Mentiin hakkeen sitte, ja se meni kirstum päällen kahlerreisij

Miina Vuori vuonna 1983

ja ampus sel läpitte sylämestä - ja sitte kulki! - "Kylä nym mennee!" sano, "vaikke ok kun yks hevonen".

Ja sitte meni ruumis hautaan.

Kolmannessa tarinassa vainajalta on jäänyt joku asia toimittamatta ennen kuolemaansa ja hän kummittelee entisesä talossaan öiseen aikaan eikä kummittelu lopu ennenkuin rohkea ruotimuori selvittää asian kuolleen kanssa:

Puhuttiin että Sappeem Piätälässä ei väki ollu yätä kun isäntä kuali. Siälä ain oli semmottet jyhkinät. - Siäl oli sitte sokkee ruatimuari, joka sano että häj jää yksistään. Ja se jäi! Mutta se ei puhunut siitä muillen kur rovas-tillen sittem mitä se (siis isäntävainaja) puhu hänellen. Ja sitte lakkas, sitte sai-

vat olla.

Pälkäneer rovasti meni kyssyyn sitte ni se sano ettei hän puhu. Niir rovasti sano: "Kylä minä sen tiän että se sua uhkah mutta ei se sullem mittään tehläv voi", sano, että "puhum mullev vaan!" - Se puhu sitte. Ja sem perästä ei mittään ollus sitte.

Omaksivaatijia ja tietäjiä

Hieman toisentyypinen on tarina, joissa ilmeisesti paholainen vaatii itselleen kastamatonta lasta:

Täälä oli kanttoori Kaninen; sen isä oli Savosta se miäs. Sano että siäl oli semmonej joka ei antanus - se miäs - kastaal lastaan kun synty. Ja se vaimmo sano sitte että täytyy kastaak kun aina tullee semmonej joka sannoo että "se kuuluu minullen!" - Ja här rukkoilee aina. Ja se kastettiin sitte, ja sitte se lakkas käymästä.

Toisessa tarinassa outo olento yrittää viedä paimenpojan karjan:

Yhlessä pain kun semmonev vähänem poika kävi paimenessa, ni siällä oli paljom muutakin karjaa, semmosta tuntematonta. Ja sinnet tuli miäs sitte kanssa, ja se olis kiärtänys sem poijaan karjam mutta ei se poika sentän antanukkan. Ja sano että jos han olis saanus sun karjas kiärtään niin se

olis hänen ollu! - Kun se oli nin kauheen kaunista sem miähem karja. Poika sai pittää karjansas sitte.

Myös tietäjistä on Miinalta saatu talteen pari tarinaa.

Loukasten suutari oli lainannur rahhaa isällej ja siäl oli sitte häät; ja ne oli hiukan sitte hutikassa ja se makso siinnä sev velkansas silles suutarilles siälä, joka sel lainannu oli. Ja toinen miäs tulikiv vartoon sitä sinnet tiäv viäreej ja löi kangella niin että se pökerty - ja vei ne rahat! Se meni kanttoorin tyköj ja kanttoori Kauleeni sano että kylä ne takasit tualaan. Ja tuatiin! Se sano että se tua ne lähel-lekkim mutta älä otas siitä, että tua ommaan kättees sano. Ja se toi! Se sai tuamaan! Ja kirkossa se kävi (tämän asian vuoksi).

Toisen alunperin Miina Elkelän kertoman tietäjätarinan sain talteen Miina Vuorelta:

Konstalta varastettiin Nöskö-niminen hevonen. Konsta meni tietäjiin kysymään neuvoa ja sai tiedon, kenen tallista hevosta piti etsiä. Konsta meni neuvottuun paikkaan ja sai luvan ottaa hevosensa, jos se hirnui nimeltä kutsuttaessa. Kuullessaan nimen Nöskö hevonen alkoi hirnua kauheasti. Näin Konsta sai ajaa hevosensa takaisin omaan talliinsa.

Miina Elkelä katseli ja kuunteli myös itse luonnon

enteitä. Leppälinnun hyi-hyilaulun kuullessaan hän tapasi lausua: *Kukkaas nyk kualee, kun toi kalmanlintu noin laulaa.*

Ihmisennahkaiset vaatteet

Sahalahden uskomustarinoista kuuluisin lienee Haapaniemen kartanon ihmisennahkaisista vaatteista kertova tarina, joka kauhistutti palvelusväkeä vielä pitkälle 1900-luvun puolelle:

Kyllähän ne puhuvat, että siälä Haapaniämessä sem pytinkin alla semmonen huanekkin on nin että sinne ei kukkaan pääse! Ne puhuvat, että siäll on ihmisennahkaset vaatteet!

Miina Vuori, joka nuorena tyttönä oli piikana Haapaniämessä, muisti vuonna 1983, miten tarinaa oli edelleen höystetty:

Ihmisennahkaisten vaatteiden sanottiin olevan rauta-arkussa talon umpeenmuuratussa kellarissa, johon oli ainoastaan kissamentävä aukko. Tästä miehet olivat kerran kurillaan panneet kissan sisään. Kissa ei koskaan palannut!

Miina Vuorelta kuulin lisäksi Haapaniemen vasikoiden kummallisesta katoamisesta:

Kerran kartanon nuori karja hävisi tykkänään, sillä joku oli noitunut mullikat maanpeittoon niin, että ne

olivat kuin kiviä tai mättäitä hakamaassa. Vasikat katosivat lopullisesti. Vain yhden eläimen mädäntynyt ruho löydettiin myöhemmin.

Miina Vuori muistaa myös, että Haapaniemen friimuurarista eli vapaamuurarista kerrottiin monenlaisia tarinoita. Tämä vuosikymmeniä aiemmin tilaa hallinnut Ruotsin sotaherroihin kuuluva isäntä koettiin vielä 1900-luvun alussa salaperäiseksi ja pelottavaksi hahmoksi. Kerrottiin mm., että paholainen oli ajanut hevosella Haapaniemeen ja pakottanut isäntäväen tanssiin tainnoksiin asti.

KONSTAN KAPINAT

Torpparin poika punakaartiin

Konsta Erland Elkelä syntyi vuonna 1899 Elkelän torpparin Konsta Juhonpojan ja Miina Kustaantytären seitsemäntenä lapsena. Hän oli avioparin ainoa täysi-ikäiseksi elänyt poika. Hän on myös ainoa henkilö, jonka kautta Elkelän suku on jatkunut ja Elkelä-sukunimi on pysynyt käytössä näihin päiviin saakka.

Tultuaan 17-vuotiaaksi Konsta lähti rengiksi Kangasalan Vihtiälään, jonne jo aiemmin olivat pestautuneet palkollisiksi hänen sisarensa

Fanny ja tämän mies Esa Pitkämäki. Konsta viipyi Vihtiälässä ainoastaan vuoden. Hän haki 1.11.1917 Kangasalan nimismieheltä työkirjan, joka oikeutti matkustamaan 12 kuukauden ajan Suomessa ja joka *tulee kohta perille päästyä asianomaiselle poliisivirkamiehelle näyttää.*

Konsta palasi Sahalahdelle ja pestautui halonhakuuseen Iso-Mattilaan, äitinsä mäkituvan isäntätalonpojan K. E. Mattilan palvelukseen. Halkotöiden loputtua Konsta liittyi Sahalahden Lahdenkulman työväenyhdistykseen ja pestautui helmikuussa 1918 Sahalahden järjestökaartiin eli punakaartiin. Kansanvaltuuskunta oli jo tuolloin ottanut vallan ja kansalaissota oli täydessä käynnissä.

Sahalahden Punasen Kaartin 1. pataljoonan 1. komppanian 1.-4. platoonan palkkalistojen mukaan Konsta on saanut punakaartilta kahdesti palkkaa yhteensä 497 markkaa. Palkassa otettiin pienenä korotuksena huomioon se, että Konstalla oli äitinsä huollettavaan. Täyttä varmuutta Konstan palkansaannista ei kuitenkaan ole, sillä kummallakaan maksukerralla ei listasta löydy Konstan kuittausta. Sodan jälkeisissä kuulusteluissa Konsta ilmoittaa saaneensa punakaartilta palkkaa 120 mk.

Kaikkiaan Sahalahden punakaartiin kuului toistasataa henkilöä, joista naisia oli kymmenkunta. Komppanian pääl-

Konsta Elkelä vuonna 1951

likkönä oli aluksi Ilmari Joki, mutta Kuhmoisten taistelun jälkeen hänen tilalleen valittiin 13.3.1918 Joonas Palta.

Konsta Elkelä oli punakaartin papereiden mukaan platoonanpäällikkö, mutta sodan jälkeisissä kuulusteluissa hän ei tätä myönnä, vaan kertoo olleensa hevosmiehenä kuormastossa ja Tampereella Kalevankankaalla ketjussa. Muistellaan myös Konstan toimineen ratsulähettinä. Sahalahden suojeluskunnan antamasta lausunnosta taas ilme-

nee, että Konsta on ollut muonitusmiehenä takavarikoimassa punakaartille elintarvikkeita, vaatteita ja hevosia Korpiniemen Laurilasta ja Yrjölästä sekä lihaa ja leipää Iso-Mattilasta.

Ehdottomasti ammuttava

Punikkipuolen tappio sai sinnettinsä huhtikuun alussa tapahtuneessa Tampereen valta-

uksessa. Konsta vangittiin 4.4.1918 Yhdyspankissa ja lähetettiin tuhansien muiden kanssa vankileirille.

Kapinan kukistuttua valkoisen puoli perusti valtiorikosoikeudet, joissa käsiteltiin erikseen jokaisen punakaartilaisen ja punakaartilaiseksi epäillyn tekemiset. Valkoinen terrori vähensi osaltaan tuomioistuinten työtä, mutta runsaasti kuulusteluja ja lausuntoja jäi vielä tehtäväksi.

Paikallisten suojeluskuntien lausunnot ja tutkintotuomarien kuulustelupöytäkirjat ovat säilyneet hyvin ja niihin perustuvat suurelta osin myös tämän esityksen tiedot. Koska kannanotot on tehty heti kansalaissodan jälkeen, näkyy asiakirjoissa voittajien kostonhalu ja toisaalta taas tuomille joutuneiden pyrkimys selvitä hengissä ja mahdollisimman lyhyellä tuomiolla.

Sahalahden suojeluskunnan esikunta antoi 2.5.1918 lausunnon, jossa todettiin, että

Konsta Elkelä rakennustyömaalla

Konsta Elkelä on *kiivas, röyhkeä, elämäntavoiltaan kuleksiva, huonosti toimeentuleva, harvinaisen laiska ja lakkoihin osallistunut*. Viimeinen työnantaja K. E. Mattila ilmoitti, että Konsta on *laiska, tottelematon ja juonikas*.

Lausuntolomakkeessa kysyttiin, onko vanki esiintynyt kiihottajana punaiseen kaartiin, vallankumoukseen, laillista hallitusta vastaan, asevelvollisuutta vastaan, levittänyt väärää kulkupuheita sota-

toimista tahi uhkauksia laillisen hallituksen kannattajia vastaan. Kaikkiin muihin paitsi asevelvollisuuden vastustusta koskevaan kohtaan oli Konstan lomakkeessa merkitty *on*.

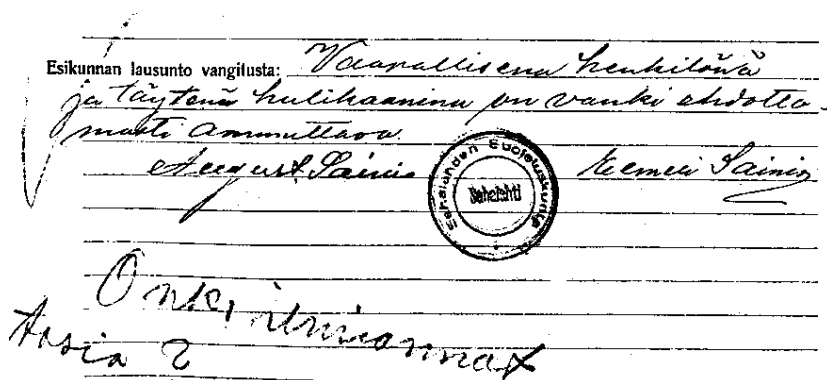
Loppulausuntonaan Sahalahden suojeluskunta esitti, että *vaarallisena henkilönä ja täytenä hulikaanina on vanki ehdottomasti ammuttava*. Asian jatkokäsittelijöitä suojeluskunnan lausunnot eivät ilmeisesti vakuuttaneet, sillä tämän loppukaneetin alle on kirjoitettu huomautus: *Onko ilmiannot tosia?*

Suojeluskunnan lausunnoissa todettiin yleensäkin päälliköistä ja työväenasiaa aktiivisesti ajaneista, että he ovat kiivaita, laiskoja ja yllyttäjiä sekä esitetään kuolemanrangaistusta. Rivimiehiä luonnehditaan usein hiljaisiksi ja työteliäiksi. Tilojen maataloustöissä tarvittiin edelleenkin nöyrää ja tottelevaista työväkeä.

Kuusi vuotta kuritushuonetta

Tampereella tutkintotuomarin kansliassa 13.5.1918 tehdysssä pöytäkirjassa esitetään, että Konstaa tulisi rangaista *aseellisena kapinallisena raskauttavana seikkana huomioon ottaen, että on ollut mukana takavarikoimassa*.

Valtiorikosoikeudenkäyntiä varten Kangasalan seurakunnasta 4.7.1918 saadussa

Jos Sahalahden Suojeluskunnan toukokuussa 1918 laaditussa lausunnossa esitetty vaatimus olisi toteutettu, nykyistä Elkelän sukua ei olisi olemassa. Valtiorikosoikeudenkäynnin tuomarit ovatkin onneksi epäilleet lausuntoa, kuten lomakkeen alareunaan tehdystä huomautuksesta ilmenee.

virkatodistuksessa todetaan, että *joutolainen Konstantin Erland Elkelä Vihtiälästä nauttii kansalaisluottamusta puhdasmaineisena*. Menneisyys oli siis nuhteeton kansalaisuuteen asti.

Valtiorikosoikeuden 19. osastossa Konsta tuomitaan avunannosta valtiopetokseen ja ryöstöön kuudeksi vuodeksi kuritushuoneeseen sekä olemaan vailla kansalaisluottamusta kahdeksan vuotta yli vapausrangaistuksen ajan.

Ilmari Joki ammuttiin Pälkäneellä. Joonas Paltta tuomittiin valtiopetoksesta elinkaudeksi kuritushuoneeseen ja menettämään kansalaisluottamuksensa ainaiseksi. Useimmat sahalahtelaiset tuomittiin Konstan tavoin avunannosta valtiopetokseen - ei siis valtiopetoksesta. Rivimiesten tuomiot olivat yleensä parin kolmen vuoden pituisia ja lisäksi ehdollisia.

Tuomitut vietiin takaisin vankileireille, jotka olivat koettelemusten paikkoja. Tuhansia vankeja kuoli, kun ruoka oli kelvotonta ja siviilipaketit kiellettyjä. Konstalle toi helpotuksen pääsy keittiölle. Tätä ennen oli Miinasisko onnistunut Keuruulla heittämään Konstalle ruokapaketin vankileirin aidan yli, kun vartija oli ymmärtäväisesti kääntänyt katseensa toisaalle.

Muiden vankien tavoin Konsta anoi valtiorikosoikeudelta rangaistuksen alentamista tai poistamista. Tämä tapahtui lomakkeella, johon

Jaap. 27/8 18.
§: 499.

19. 20. 19. 19. saapui Valtiorikosoikeuden 19. osastolta tämä kirjelmä, kirjavälikä, valtakirja ja ~~Tuomi~~

Valtiorikosoikeudelle

N:o 11075
Helsingissä.
Helsingissä. 19. 24/9 18.

Minä allekirjoittanut, jonka Valtiorikosoikeuden 19. osasto on elo kuun 21 päivänä tuominnut kuudeksi (6) vuodeksi kuukaudeksi kuritushuoneeseen sekä sen jälkeen menettämään kansalaisluottamukseni vuodeksi, anon nöyryydestä, että Valtiorikosoikeus armahtaisi minua joko kokonaan poistamalla rangaistukseni tai vähentämällä sen mahdollisimman lyhyeksi. Kadun täydellisesti tekoni ja lupaan, että en milloinkaan ryhdy missään muodossa vastustamaan maamme laillista hallitusta.

Jampereella elo kuun 21 päivänä 1918.

Konstantin Erland Elkelä.
Työmies Kangasala.

Valtiorikosoikeudenkäynnissä saadun tuomion jälkeen rangaistuille annettiin mahdollisuus allekirjoittaa valmiiksi painettu armonanomus. Oheisena Konsta Elkelän allekirjoittama lomake.

oli valmiiksi kirjoitettu teksti: *Kadun täydellisesti tekoni ja lupaan, että en milloinkaan ryhdy missään muodossa vastustamaan maamme laillista hallitusta.*

Kun vankileirien ylläpito havaittiin hankalaksi ja muutoinkin arveluttavaksi, ryhdyttiin jo saman vuoden lokakuussa päästämään lyhimmät rangaistukset saaneita vankeja ehdonalaan vapauteen. Konsta pääsi ehdonalaan 2.12.1918 ja palasi takaisin Kangasalan Vihtiälään. Voittajapuolen silmissä entinen punakaartilainen oli kuitenkin merkittävä mies. Kirkonkirjois-

sakin merkintä tuomiosta säilyi kahden vuosikymmenen ajan.

Kapina jatkuu

Se että Konsta Elkelää ei Sahalahden valkoisten vaatimuksista huolimatta ammuttu ja että hän selvisi hengissä vielä vankileiriltäkin, oli elintärkeää Elkelän suvulle. Se teki mahdolliseksi suvun jatkumisen ja senkin, että tämä selviytyminen suvun vaiheista on nyt luettavissa.

Työpaikan löytäminen ei vankileiriltä vapautumisen ai-

kaan ollut helppoa. Konstaa ei haluttu ottaa talojen töihin, koska häntä ei pidetty tarpeeksi tottelevaisena. Sukulaistalosta Penttilästäkin sanottiin, että Konstan saa mieluummin ampua.

Konsta pelkäsi vapauduttuaan pitkän aikaa, että joutuu todella ammutuksi. Kaiken varalta hänellä olikin käsiase, Kustaa Elkelältä saatu Parabellum.

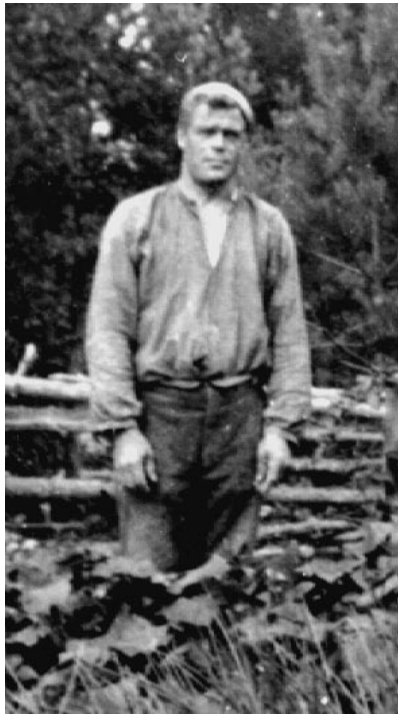
Entinen maanvuokraaja Mattila vaikeutti eri tavoin Konstan elämää vielä pari vuosikymmentä kansalaissodan jälkeenkä. Vuonna 1935 eversti Pajarin johtamissa suojeluskunnan sotaharjoituksissa hyökättiin Elkelän pihan läpi Mattilan vuoreen. Miehiä rymisti rakennusten molemmin puolin niin, että marjapensaat kahisivat. Harjoituspaikan valinta ei varmasti ollut sattuma.

Elannokseen Konsta teki metsätöitä ja rakennustöitä. Hän toimi sekä kirvesmiehenä että muurarina ja rakensi erityisesti navettoja. Lapset joutuivat jo kouluikäisinä työmaille mukaan.

Ahtaalle ajettu entinen punakaartilainen jatkoi myös omaa pientä kapinaansa. Hän varasteli perheen elannoksi takamailta lampaista, takavariko punakaartin tapaan. Metsätöissä hän taas kerran kaatoi leimaamattomatkin puut.

Konsta oli kipakka ja tuima mies. Kuri oli kotona kovaa ja lapset saivat juosta karkuun. Suhtautuminen jälkeläisiin ei

muutenkaan ollut erityisen myötämielistä. Konstan muis-

Konsta Elkelä

tetaan usein heilutelleen jalkaansa pöydän alla ja tavanneen lausua: *Syötte vanhaa isäänne.*

Joskus kurinpito meni älyttömyyksiin. Kun Elo oli koulupoikana isä-Konstan kanssa tukkimetsässä, katkesi Eloilta vahingossa sahanterä. Tästä Konsta suuttui ja aikoi kurittaa Elon. Nuorena ja ketteränä Elo lähti pakoon. Päivä kului siinä, kun Konsta jahtasi Eloa iltaan asti kiroten ja kirvestä heiluttaen. Metsätyöt jäivät siltä päivältä tekemättä.

Vasta Suomen tappio sodassa Neuvostoliitolle toi vapautuksen entiselle punakaartilaiselle ja hänelle tarjoutui vielä mahdollisuus osallistua yhteiskunnallisiin rientoihin. Konsta pyrki Suomen Kansan Demokraattisen Liiton

(SKDL) edustajana Sahlahden kunnanvaltuustoon, tuli valituksi ja pääsi näin vaikuttamaan oman pitäjän asioihin.

ELKELÄIN ELKEET

Kujeellinen nimi

Elkelän suvun harvinainen sukunimi on johdos Ruotsi-Suomen aikaisesta sotilasnimestä Elg. Alkuperästään huolimatta Elkelä vaikuttaa suomenkieliseltä nimeltä. Sen kantasana voisi ruotsinkielisen hirven sijasta yhtä hyvin olla suomenkielinen elje tai elki, joiden monikkomuodot ovat elkeet ja eljet. Voidaan tosin huomauttaa, että kieliopin sääntöjen mukaan yksikkömuotoisen elkin johdos olisi Elkilä ja monikkomuotoisen Elkeilä.

Nämä sanat viittaavat henkilön arveluttaviin aikeisiin, tapoihin tai tekoihin. Elki-sanan synonyymejä ovat mm. kuje, juoni, ilve, metku, kepponen, konnantyö, konna-koukku ja koiruus sekä toisaalta luonne ja luonteenlaatu.

Nimitoimiston tietojen mukaan erään Elki-nimen alkuperänä on ollut talonväen epäsosiaalisuus. Eräs Elkilän torppa taas on saanut nimensä siitä, että torppari kertoi muuttaneensa siihen kurillaan, kuriositeetin vuoksi.

Noidan maineessa

Yhden Elkelän torpparin tiedetään olleen 1800-luvun puolivälin tienoilla noidan maineessa. Tämän on vuonna 1936 kertonut Wiljo-Kustaa Kuuliala kirjassaan Hämäläisiä talonpoikia ja kirkonisäntiä:

Kartanon maalla oli Elkelän torppa. Sen asuja oli noidan maineessa. Sentähden Simo Haapaniemi koetti pitää häntä hyvällä tuulella.

Torpparin oli määrä tehdä taloon kolme hevospäivää viikossa. Kolmena päivänä hän säännöllisesti saapui Haapaniemen pihamaalle työmääräystä saamaan. Mutta muiden mentyä isäntä käski Elkelän lähteä kotiinsa. Kun tätä jatkui vuodesta toiseen, sanontaan Elkelän rikastuneen siinä määrin, ettei hän vuosikausiin nähnyt ruislaarinsa pohjaa.

Aivan vilpittömästi hän ei aina hoidellut saamiaan luottamustehtäviä. Kerran isäntä lähetti hänet hakemaan parantavaa vettä Pälkäneeltä Kirvun lähteestä. Aamulla Elkelä lähti tärkeälle matkalleen. Ehtoopuolella hän palasi hikisenä ja väsyneenä, kädessään pullo täynnä parantavaa vettä. Ja hyvin se paransikin!

Mutta ei Elkelä sitä kirvusta asti noutanut, vaan päästyään yli Piikastenmäen hän oli heittäytynyt pitkäk-

seen sen kätköisille kallioille, loikoen siellä koko pyhäisen päivän. Siinä oli lähellä lähde, josta hän otti vettä pulloonsa.

Leukavia puheita

Minkälaisia elkeitä sitten on nykyisellä Elkelän suvulla? Ainakin sanavalmius tuntuu olevan kunniassa ja muutamat leukavasti lohkaistut sanonnat ovat jääneet elämään.

Kerran torppari Konsta Elkelä tuli taksvärkkiin pehtoorin mielestä liian myöhään. Pehtoori kävi moittimaan. *En tee kahta myöhästä, vaan lähden sitten ehtoolle aikasemmin pois*, lohdutti Konsta.

Konstan ja Miinan tyttäreltä Fannytä muistetaan kaksi ronskiudellaan hätkäyttämään tarkoitettua sanontaa. Kun renki riusti Haapaniemen navetassa hänen sisartaan Miinaa, niin Fanny täräytti: *Ei se käki kauan kuku rajuilmatuulilla, eikä sällin kalu kauan seiso piian pillun huulilla.*

Toisella kerralla, kun muut pelasivat korttia Elkelän pakaressa eivätkä keskustelleet Fannyn kanssa, tämä leukaili: *Kirjat ja kortit on autuuden merkit, pillut ja kullit on hemputusvärkit.*

Myös toisen tyhmyyden kustannuksella kujeilu ns. äijänä pitäminen on arvossaan. Tästä hyvän esimerkin antaa vanha muori Miina Elkelä,

jonka kommunistit veivät sotien jälkeen puoliväkisin äänestämään. Perillä Miina pyysi kyytimiehiltä: *Voisitteko vettää Kokoomukselle, kun minä en oikein näe.*

Puskee eteenpäin kuin hirvi

Pienen ilkkurisuuden lisäksi Elkelöillä näyttää olevan tahtoa ja voimaa viedä asiat läpi pitkälti oman mielensä mukaan. Siinä on tavallaan sitä alkuperäisen sukunimen sarvipäistä hirveä, joka jotakin päätettyään ei käänny takaisin, vaan puskee määrätietoisesti eteenpäin kohti tavoitettaan.

Jos Elkelät haluaisivat itselleen tunnuseläimen tai vaakunasymbolin, olisi vaikea kuvitella sen olevan joku muu eläin kuin hirvi. Silti lienee viisaampaa pitää tällainen symboliikka vain ideana, eikä jähmettä Elkelän sukua joksikin paikalleen pysähtyneeksi kuvaksi.

Sukunimeä ei muutenkaan pidä liiaksi mystifioida, sillä se mitä sukunimeä itse kukin tällä hetkellä käyttää, on yleensä monien sattumien tulos. Yhtä lailla sattumanvarais- ta voi olla se mitä miellelyhtymiä muut nimeemme liittävä. Elinvuosien karttuessa nimi kuitenkin tuntuu kytkeytyvän erottamattomaksi osaksi ihmisen persoonallisuutta.

Liite 1 MAASEUTUVÄESTÖN HISTORIAN SANASTOA

Huusholli: talousaskareet kuten ruuanlaitto

Irtolainen: henkilö, jolla ei ole vakituista asuinpaikkaa

Itsellinen: maaseudulla tilapäisansioilla elävä vakituista tointa tai omaa maanviljelystä pitämätön tilaton henkilö

Itseviikko: palkollisten vuotuinen vapaaviikko pyhäinmiestenpäivän aikaan, yleensä vain tällöin oli mahdollista siirtyä toisen talon palvelukseen

Joutolainen: loinen (katso ao. määritelmää)

Kartano: iso komearakennuksinen maatila

Lampuoti: itsenäisen tilan vuokraaja

Lampuotitila: viljelykseen käytettäväksi aiottu manttaaliinpantu vuokratila, joka hallintansa puolesta on jonkun toisen tilan alainen

Lampuotivero: tilan vuokra, josta vain pieni osa maksettiin rahana

Loinen: maaseudun tilattomaan väestöön kuuluva, omaa asuntoa vailla oleva henkilö, joka korvauksetta tai pienestä korvauksesta asuu toisen luona

Maanomistaja: kartanon omistaja, talonpoika tai pientilan haltija

Maanvuokraaja: lampuoti, torppari tai mäkitupalainen

Maaton: vuodeksi kerrallaan pestattu palkollinen tai tilapäinen työntekijä, joka ei omistanut tai vuokrannut maata

Manttaali: maatilan veroluku, jonka perusteella aiemmin määrättiin tiluksen maavero ja jolla on vieläkin merkitystä jakoperusteena

Manttaalikirja, -luettelo: henkikirja

Manttaaliluku: useista eri maksuista yhdistetty maatilalle manttaalin mukaan määrätyn vero

Muonamies: omassa ruuassaan maanomistajan rakennuksessa asuva maataloustyöntekijä, joka sai osan palkastaan viljana, maitona ym. tuotteina

Mäkitupa: omalla tai vuokramaalla oleva mökki, jonka asukas tavallisesti saa ainakin pääasiallisen elantonsa muualta

Mäkitupalainen: mäkitupa-alueen vuokramies, mäkituvan omistaja

Palkollinen: palvelusväkeen kuuluva henkilö, kuten pehtori, renki, piika tai muonamies

Palkollisasetus. vuodelta 1805, säänteli isäntien

ja palkollisten suhteita

Palkollissääntö: vanha laki vuodelta 1865, säänteli isäntien ja palkollisten suhteita, kumottiin työsopimuslailla 1922

Palstatila: suuremmasta tilasta, emätilasta, erotettu yksityisoikeudellisesti itsenäinen tila, jonka manttaali ja verot sisältyivät emätilan manttaaliin ja veroihin; asetus vuodelta 1926 muutti palstatilat lohkotiloiksi

Pehtori: maataloustyönjohtaja, joka tavallisesti vastasi tilan maatalouden hoidosta

Piika: maalaistalossa talon ruuissa oleva naispuolinen palvelija tai palkollinen

Renki: maalaistalossa talon ruuissa oleva työmies

Syytinki: kiinteistön kaupassa omistajan itselleen tai muille pidättämä oikeus johonkin etuun esim. elinikäiseen eläkkeeseen ja hoitoon

Säteri, säterikartano, -tila: verosta vapaa aatelisten asumatila

Säteriratsutila, -rustholli, -rustitila: kruunulle perustettu säteri, joka ratsupalvelusta vastaan luovutettiin entiselle haltijalleen tai joka muuten sai pitää säterivapautensa

Säterivapaus: aatelisten vapaus velvollisuudesta maksaa veroa sen talon puolesta, jossa hän itse asui

Taksvärkki: päivätyö, jota tehden maksettiin talolle sen mailla olevan rakennuksen ja viljelysmaan vuokra

Talo: itsenäinen rakennettu maatila, joka on tavallisesti niin suuri, että viljelijä perheineen saa siitä pääasiallisen elantonsa

Talollinen, talonpoika: itsenäisen, varsinkin keskikokoisen maatilan omistaja

Tinki: määräjassa suoritettavaksi määritelty työmäärä

Torppankontranti: torppaa koskeva isännän ja torpparin välinen suullinen tai kirjallinen sopimus, jossa sovittiin mm. taksvärkeistä

Torppa: maanviljelystä varten vuokralle annettu maatilan alue, jolla on tai jolle on aiottu rakentaa tarpeelliset rakennukset

Torppari: torpan vuokramiesoikeuden haltija

Torpparilaki: laki vuokra-alueiden lunastamisesta vuodelta 1918

Liite 2 HAAPANIEMEN KARTANO JA SEN TORPAT

Sahalahden pitäjän Haapaniemen kylässä oli vuonna 1570 kuusi talonpoikaistaloa. Yhden taloista omisti Antti Antinpoika, joka kohosi vähitellen nimismieheksi ja majatalon pitäjäksi. Vuoteen 1604 mennessä hän oli vaurastunut niin, että oli onnistunut kahmimaan omistukseensa kylän kaikki tilat. Tästä lähtien Haapaniemen kylä ja Haapaniemen tila olivat yksi ja sama asia.

Haapaniemen omistivat Antti Antinpojan jälkeläiset vuoteen 1645 asti, jolloin tila läänitettiin. Kaksi vuotta myöhemmin Haapaniemi lahjoitettiin Ruotsin valtaa palvelleelle aatelismiehelle Jost von Qvantenille. Tilasta tuli von Qvanten-suvun hallinnassa säteriratsutila, mikä merkitsi ratsumiestä ylläpitämällä hankittua verovapautta.

Torppia eli vuokraviljelmiä tilalle alettiin perustaa 1700-luvulla, jolloin tilan omistivat seuraavat von Qvantenit: 1687-1732 majuri Henrik Johan von Qvanten ja hänen perillisensä, 1733-1761 kapteeni Fredrik von Qvanten ja hänen perillisensä sekä 1762-1784 luutnantti Henrik Adof von Qvanten.

Rappio koetteli von Qvanten-sukua ja vuonna 1782 tila jouduttiin myymään pakkohuutokaupassa

kiinnelainan korkorästien vuoksi. Tilan osi 3888 riksillä kapteeni Gustav Fredrik Segerstedt, joka oli isäntänä 1815 asti. Seuraava isäntä Segerstedtin vävy everstiluutnantti Karl Henrik Lange hallitsi perilliseen tilaa 1849 asti.

Vuonna 1850 Haapaniemi siirtyi sotaherroilta takaisin Hämeen talonpojille. Tilan osti tuolloin Tursolan livarin äveriäs talonpoika Simo Joosepinpoika. Haapaniemi jäi vuonna 1876 Simon vävyille Juho Matinpohjalle, joka kymmenen vuotta myöhemmin muutti perheineen Urjalaan.

Uudeksi isännäksi vuonna 1886 tuli Juho Eevert Peltonen Hauholta. Juhon kuoltua jäi tämä lähes 1500 hehtaarin laajuinen tila hänen leskelleen Hilda Vilhelmiinalle. Vuonna 1915 tila halottiin perillisten kesken ja mm. Koivuniemen lohko liitettiin Iso-Matilaan, jonka emännäksi oli naitu Haapaniemen tytär.

Haapaniemessä oli 1900-luvun alussa 13 torppaa, kun sata vuotta aikaisemmin torppien määrä oli ollut 10. Haapaniemen torpista saanee parhaan kokonaisuuden oheisesta tilastosta, johon on kirjattu, milloin torpat on merkitty Sahalahden seurakunnan rippikirjoihin.

Haapaniemen kartanon torpat Sahalahden rippikirjoissa

Torpan nimi	Esiintyminen, loppuminen vuoteen 1860	Esiintymiset uudemmissa rippikirjoissa					
		1862-69	1870-79	1880-89	1890-99	1900-09	1910-19
Vähä-Luhtinen	1727-1827						
Iso-Luhtinen	1737-1830						
Maula	1743	+	+	+	+	+	+
Puotola	1743-1850						
Koivisto	1757	+	+	+	+	+	+
Myllymäki	1766						
Eskola	1775						
Järvenpää	1788	+	+	+	+	+	+
Elkelä	1790	+	+	+	+	+	
Linnanmäki	1800						
Mylläri	1805			+			
Hakala	1819	+	+	+	+	+	+
Niemelä	1819-1855						
Ahola	1827	+	+	+	+	+	+
Mikkola	1828		+	+	+	+	+
Marttila	1828-1852						
Siltala	1831-1852						
Sankola	1831						
Eerola	1840						
Ojala	1845	+		+	+	+	+
Palta	1846-1856						
Pietilä	1862	+	+	+	+	+	+
Peltola	1862	+	+	+	+	+	
Uusitalo	1867		+	+	+	+	+
Saarikko	1891				+	+	+
Heikkilä	1892				+	+	+

Torppia ja niiden asukkaita koskeviin tietoihin pääsee parhaiten käsiksi rippikirjojen kautta. Ruotsin vallan ajalta hyvä apuväline on Suomen asutuksen yleisluettelo. Kaikissa tietolähteissä sama torppa voi esiintyä useammalla eri nimellä ja eri tavoin kirjoitettuna suomeksi tai ruotsiksi tai siltä väliltä.

Liite 3 KRONIKKA ELKELÄN TORPPAREISTA 1767-1889

1767 Pälkäneläinen entinen sotilas Matti Matinpoika Elg (*1722) perustaa torpan Sahalahden Haapaniemen kartanon maille. Torpan maat sijaitsevat maantiesiellan lähistöllä, mistä syystä torpan nimeksi merkitään aluksi ruotsiksi Broända ja suomeksi Sillanpää. Torpparin perheeseen kuuluvat vaimo Maria Heikintytär (*1722) sekä lapset Matti (*1751), Liisa (*1752), Anna (*1754) ja Kreetta (*1761).	1797 Beata tytär syntyy.
1772 ? Torppa jää tyhjilleen.	1798 Maria Juhontytär avioituu Pakkalan Anttilan reingin Matti Heikinpojan kanssa ja muuttaa pois torpasta.
1775 Matti Matinpoika muuttaa vaimonsa ja kolmen tyttärensä kanssa Korpieniemen Yrjölään.	1801 Markus Juhonpoika avioituu ja tuo torppaan miniäksi Haapaniemen kartanosta piika Valpuri Heikintyttären (*1777).
1787 ? Torppaan muuttaa Haapaniemen Eskolan torppari Juho Antinpoika (*1738), tämän toinen vaimo Beata tuomaantytär (*1744) ja heidän poikansa Tuomas (*1785). Torppaan muuttavat myös Juhon ensimmäisestä avioliitosta syntynyt poika, Moltsiassa renkinä työskennellyt Antti Juhonpoika (*1760) ja tämän vaimo Liisa Jaakontytär. Torppariksi on merkitty henkikirjoihin isä ja kirkon kirjoihin poika. Torpan nimeksi on asiakirjoihin merkitty välillä Sillanpää ja välillä Elkelä. Torpan vanhemmalle parille syntyy tytär Valpuri, joka on ensimmäinen virallisiin rekistereihin merkitty paljasjalkainen Elkelä.	1803 Nuorelle parille syntyy Helena tytär.
1788 Valpuri kuolee kymmenkuisena.	1805 Nuorelle parille syntyy Antti poika.
1789 Antti Juhonpoika ja Juho Antinpoika kuolevat mätäkuumeeseen sekä Tuomas Juhonpoika isorokkoon.	1809 Nuorelle parille syntyy Matti poika. Torpparin vaimo Maria Simontytär kuolee punatautiin.
1790 Kolmanneksi torppariksi muuttaa Kuhmalahdelta Juho Heikinpoika (*1750), vaimo Anna Tuomaantytär (*1747) sekä lapset Maria (*1777) ja Markus (*1780).	1815 Beata Juhontytär muuttaa pois torpasta.
1796 Torpparin vaimo Anna kuolee. Torppari avioituu uudelleen tursolalaisen torpparinlesken Maria Simontyttären (*1756) kanssa.	1816 Markus Juhonpojan vaimo Valpuri Heikintytär kuolee.
	1817 Markus Juhonpoika menee naimisiin Haapaniemen kartanossa työskentelevän talollisen tyttären Maria Heikintyttären (*1789) kanssa. Uusi vaimo muuttaa torppaan.
	1819 Nuorelle parille syntyy Majjastiina tytär.
	1820 Torppari Juho Heikinpoika kuolee. Hänen pojastaan Markus Juhonpojasta tulee Elkelän neljäs torppari. Poika Juho syntyy.
	1824 Matti Markuksenpoika muuttaa Kuhmalahdelle.
	1829 Tytär Henriika syntyy.
	1831 Helena Markuksentytär muuttaa pois torpasta.
	1834 Antti Markuksenpoika muuttaa Kuhmalahdelle.
	1839 Majjastiina Markuksentytär muuttaa Kuhmalahdelle.

1846	Juho Markuksenpoika avioituu ja tuo pälkänäläisen miniän Eeva Antintyttären (*1824) torppaan. Nuorelle parille syntyy Kustaava tytär.		Karoliina Matintytär (*1945).
1849	Nuorelle parille syntyy Henriika tytär.	1873	Seitsemäs torppari Juho Tuomaanpoika muuttaa perheineen lampuodiksi Moltsian Arralle sekä sieltä edelleen kahden piian ja yhden rengin kanssa Pälkäneelle. Kuudennen torpparin poika Heikki Aleksanteri Kustaanpoika muuttaa 16-vuotiaana Tampereelle. Kahdeksannelle torpparille syntyy Kustaa poika.
1850	Henriika Markuksentytär muuttaa Pälkäneelle.	1876	Kahdeksannelle torpparille syntyy tytär Ida Karoliina.
1851	Nuorelle parille syntyy poika Juho Heikki.	1878	Ida Karoliina kuolee alle kaksivuotiaana ja Hilda Maria syntyy.
1852	Torppari Markus Juhonpoika kuolee. Hänen pojastaan Juho Markuksenpojasta tulee Elkelän viides torppari.	1880	Syntyy tytär, jolle annetaan myös nimeksi Ida Karoliina. Kuudes torppari Kustaa Aadolf Otonpoika muuttaa vaimonsa kanssa Tampereelle.
1853	Vilhelmiina tytär syntyy.	1882	Toinenkin Ida Karoliina kuolee alle kaksivuotiaana. Johannes syntyy.
1855	Vanhaemäntä Maria Heikintytär kuolee.	1886	Elkelän yhdeksänneksi torppariksi muuttaa Kuhmalahden Haapasaaren Hoivalasta itsellinen Aukusti Heikinpoika (*1858), vaimo Anna Sofia Juhontytär (*1854) sekä lapset Aukusti Heikki (*1878), Juho (*1881) ja Ida Maria (*1883).
1856	Kustaa poika syntyy.	1887	Kahdeksas torppari Aukusti Heikinpoika muuttaa perheineen Urjalaan. Torppari Aukusti Heikinpojan perheeseen syntyy tytär Anna Elisabet.
1861	Torppari Juho Markuksenpoika muuttaa vaimonsa ja viiden lapsensa kanssa Töykänään lampuodiksi Juho Höllille. Torppa jää tyhjilleen.	1888	Yhdeksäs torppari Aukusti Heikinpoika muuttaa perheineen takaisin Kuhmalahdelle.
1863	Elkelän kuudenneksi torppariksi muuttaa Pälkäneeltä Salmentaan Eskolan lampuodi Kustaa Adolf Otonpoika (*1829), vaimo Maijastiina Heikintytär (*1825) sekä poika Heikki Aleksanteri (*1856) ja tytär Ida Maria syntyy.	1889	Elkelän kymmenenneksi ja viimeiseksi torppariksi muuttavat Taustialan Yli-Toukolasta itsellinen Konsta Juhonpoika (*1863), vaimo Miina Kustaantytär (*1862) sekä tyttäret Fanny Josefina (*1885) ja Hilda Maria (*1887). Tytär Tytyne Elli syntyy.
1868	Ida Maria Kustaantytär kuolee viisivuotiaana.		Täsmälliset tiedot nykyisen Elkelän suvun vaiheista ja esivanhemmista ovat liitteissä 4 ja 5.
1869	Elkelän seitsemänneksi torppariksi muuttaa Keljon Nikkilän renki Juho Tuomaanpoika (*1832), vaimo Serafia Kustaantytär (*1844) sekä lapset Heikki (*1862), Vilhelmiina (*1866) ja Juho (*1869). Kuudes torppari Kustaa Adolf Otonpoika jää perheineen asumaan loisena Elkelässä.		
1871	Seitsemännelle torpparille syntyy poika Kalle Aukusti.		
1872	Elkelän kahdeksanneksi torppariksi muuttaa Kuhmalahdelta Isopennon Yliknaapin Saaren torppari Kustaa Taavetinpoika (*1850) ja vaimo		

Liite 4 KRONIKKA ELKELÄN SUVUSTA 1862-1957

- 1862 Sahalahden Taustialan Toukolan eli Kässälän talonpojan Kustaa Joonaanpojan (*1825) vaimolle Henriika Juhontyttäreille (*1825) syntyy viides lapsi MIINA KUSTAANTYTÄR.
- 1863 Messukylän Takahuhdin Suomelan muonarenki Juho Matinpojan (*1817) vaimolle Kreetta Stiina Heikintyttäreille (*1825) syntyy kolmas poika KONSTA JUHOPOIKA.
- 1870 Takahuhdin Heikkilän Alasen muonarenki Juho Matinpoika muuttaa talonpojaksi Sahalahden Pakkalan Hampaalaan. Mukana muuttavat vaimo Kreetta Stiina sekä lapset Juho Kustaa Juhonpoika (*1859), Konsta Juhonpoika ja rengiksi poika Leinolän Männyn renki Joonas Kreetanpoika (*1852).
- 1872 Konstan äiti Kreetta Stiina jää leskeksi.
- 1876 Joonas Kreetanpoika avioituu Sahalahden Korpiniemen Laurilan tyttären Josefiina Heikintyttären (*1852) kanssa ja muuttaa talonpojaksi Sahalahden Taustialan Penttilään. Leskiäiti Kreetta Stiina sekä pojat Juho Kustaa ja Konsta muuttavat myös Penttilään.
- 1879 Miina Kustaantytär lähtee kodistaan Toukolasta piiksi Korpiniemen Laurilaan.
- 1980 Miina siirtyy piikomaan Taustialan Laurilaan.
- 1882 Miina muuttaa piiksi Pakkalan Savolaan
- 1883 Konsta lähtee Penttilästä rengiksi Taustialan Möhkölään.
- 1884 Konsta siirtyy rengiksi Pakkalan Savolaan, jossa Miina on piikana. Konsta ja Miina avioituvat sekä muuttavat itsellisiksi Miinan kotitalolle Toukolaan.
- 1885 Fanny Josefiina Konstantytär syntyy.
- 1887 Hilda Maria Konstantytär syntyy
- 1889 Konsta ja Miina sekä lapset Fanny ja Hilda muuttavat torppariksi Sahalahden Haapaniemen Elkelään.
- 1892 "Iso-Miina" synnyttää "Pikku-Miinan"
- 1896 Toivo Johannes syntyy ja kuolee alle kolmiviikkoisena.
- 1898 Juho Konsta syntyy ja kuolee kahden kuukauden ikäisenä.
- 1899 Konsta Erland syntyy.
- 1903 Fanny Josefiina muuttaa Kuhmalahdelle.
- 1905 Hilda Maria muuttaa Kangasalle. Torppari Konsta Juhonpoika kuolee. Renki Kustaa Ekholm alkaa hoitaa taksvärkkejä Haapaniemeen ja muita torpan töitä.

Miina Elkelä (edessä) ja hänen tyttärensä Tyyne Paltta

Elo Elkelän ripille pääsy vuonna 1939. Kuvassa takaa vasemmalta Konsta, Lasse, Elo, Sirkka-Liisa ja Katri sekä eturivissä Teuvo, Torsti ja Sirpa. Soile ei ollut vielä tuolloin syntynyt.

1906 Tyyne Elli lähtee piiaksi Haapaniemeen. 1907 Fanny Josefiina palaa Sahalahden Saarioisten ja Haapaniemen kautta Elkelään mukanaan poika Kustaa Elias (*1905). 1908 Tyyne Elli avioituu Sahalahden Moltsian Klemolan torpparinpojan Lauri Kallenpoika Paltan (*1887) kanssa ja muuttaa Paltan torppaan. Fanny Josefiina avioituu Haapaniemen rengin Esa Vilhonpoika Pitkämäen kanssa. 1909 Miina tytär lähtee Haapaniemeen piiaksi. 191? Miina Elkelä toteaa, ettei pysty hoitamaan torpan velvoitteita ja luovuttaa pääosan torpan maista takaisin Haapaniemeen. Kun Haapaniemen tytär avioituu Iso-Mattilaan, tulee Iso-Mattilasta Elkelän uusi vuokraisäntä. 1916 Konsta Erland muuttaa rengiksi Kangasalan Vihtiälään, johon ovat jo aikaisemmin muuttaneet hänen sisarensa Fanny ja tämän mies Esa.	1918 Konsta Erland palaa Sahalahdelle ja pestautuu halkotöihin Iso-Mattilaan. Kansalaissodan alettua Konsta liittyy Sahalahden punakaartiin ja osallistuu taisteluihin ainakin Kuhmoisissa ja Tampereella. Valkoisten vallatessa Tampereen Konsta vangitaan ja hän saa kuuden vuoden tuomion avunannosta valtiopetokseen, mutta pääsee ehdonalaiseen vuoden loppupuolella. 1921 Miina Elkelä lunastaa omistamansa mäkitupa-alueen vuokranantajaltaan Iso-Mattilalta. Konsta Erland avioituu Katri Maria Lindholmin (*1899) kanssa 1922 Konstalle ja Katrille syntyy Sirkka-Liisa tytär 1923 Konsta ja Katri muuttavat tyttärensä Sirkka-Liisan kanssa Tursolan Lahdenpohjaan, jossa Konsta kohta rakentaa oman pytingin livarin maille. 1923 ? Miina tytär palaa Elkelään lastensa Svea Ingerborgin (*1916) ja Artturi Eliaksen (*1923) kanssa.

Lasse ja Elo Elkelä sota-aikana uusissa hatuissa ja palttoissa, jotka oli onnistuttu hankkimaan Haapaniemen saksalaisen vävyn Rolf Werningin kautta

1926 Miina tytär avioituu Viljo Emil Vuoren kanssa (*1902). 1927- Miina muori myy asuntotilastaan puolet Miina ja Viljo Vuorelle ja toisen puolen Konsta ja Katri Elkelälle. Vuoret jäävät torpan vanhaan asuinrakennukseen. Konsta rakentaa omalle maalleen ensin muurin pirtin ja sitten siihen kulmittain kiinni oman asumuksensa. 1930 Konsta ja Katri muuttavat Tursolasta Elkelään lastensa Sirkka-Liisan, Elo Erlandin (*1924), Lasse Lennartin (*1927) ja Torsti Tuomo Konstantinin (*1930) kanssa. 1934 Teuvo Tahvo syntyy 1937 Sirpa Sini Ritva syntyy	1943 Soile Maj-Lis Marjatta syntyy 194?- Elo Elkelä osallistuu jatkosotaan 194?- Konsta Elkelä on SKDL:n edustajana kunnanvaltuustossa. 194? Kaupin maita liitetään jälleen Elkelään rintamamiesmaana, koska Elo on osallistunut jatkosotaan. 1949 Konstan puoliso Katri kuolee. 1951 Konsta avioituu uudelleen Aino Katri Pökkisen (*1905) kanssa. 1954 Konsta kuolee. 1957 Vanha muori Miina Elkelä kuolee 95-vuotiaana.

Liite 5 ELKELÄN SUVUN HENKILÖTAULUT 1862-1983

Elkelän suku sai sukunimensä Elkelän torpasta, jonka ensimmäinen torppari oli Matti Matinpoika Elg. Suvun esivanhemmat olivat viimeisenä torpparina Haapaniemen Elkelässä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, jolloin Hämeen maaseutuväestö alkoi käyttää sukunimiä. Vuosina 1889-1983 Elkelä-sukunimeä on käyttänyt 39 henkilöä, joiden tiedot muodostavat oheisten esivanhempien taulujen pääsisällön.

Taulujen laadintaperiaatteet ovat

- mukana ovat kaikki ne henkilöt, jotka ovat vuosina 1889-1983 käyttäneet sukunimeä Elkelä (päivitetty vuoteen 1997 vain tekijän oman perheen osalta)
- Elkelä-nimeä käyttäneiden etunimet on kirjoitettu isoin kirjaimin
- syntymä-, vihkimä-, kuolin- ja muut tiedot kertovat, minkä ajan kukin henkilö on käyttänyt Elkelä-nimeä
- syntymä-, vihkimä- ja kuolinpaikka mainitaan erikseen, mikäli se ei ole Sahalahti
- ammatti on merkitty ainoastaan kuolleille henkilöille.

Taulu 1.

I KONSTA (Konstantin) JUHONPOIKA ELKELÄ (Takahuhdin Suomelan talonpojan Juho Matinpojan ja Kreetta Stiina Heikintyttären poika, s. Messukylässä 27.3.1863, Haapaniemen Elkelän 10. torppari, k. 13.9.1905. - Vihittiin 20.11.1884, puoliso MIINA (Vilhelmiina) KUSTAANTYTÄR ELKELÄ (Taustialan Toukolan talonpojan Kustaa Joonaanpojan ja Henriika Juhontyttären tytär), s. 29.7.1862, k. 23.10.1957

II Lapset

FANNY JOSEFIINA, s. 16.8.1885, taulu 2

HILDA MARIA, s. 12.3.1887, k. 4.12.1929 - Ensimmäinen puoliso Heikki Rosendahl, k. Messukylässä 13.7.1911, Vihittiin toiseen avioliittoon 23.4.1917, puoliso torppari Vihtori Tuomas Heino s. 21.12.1874, k. 8.10.1944

TYYNE ELLI, s. 9.8.1889, k. 24.4.1976 - Vihittiin 11.10.1908, puoliso Lauri Palta, s. 13.8.1887, k. 11.1.1952

MIINA, s. 31.12.1892, taulu 3

Miina Elkelä

TOIVO JOHANNES, s. 18.4.1896, k. 4.5.1896

JUHO KONSTANTIN, s. 4.8.1998, k. 3.10.1898

KONSTA ERLAND, s. 2.11.1899, taulu 4

Taulu 2.

II FANNY JOSEFIINA ELKELÄ,
s. 16.8.1882, k. 22.8.1962 - Vihittiin
22.3.1908, puoliso Esa (Esaias) Pitkämäki,
s. 6.7.1882, k. 24.1.1951

III Lapsi

KUSTAA ELIAS ELKELÄ, maatyömies,
s. 22.5.1905, k. 4.6.1951 - Vihittiin, puoliso
SIIRI AMANDA Tähtinen, s. 9.10.1901,
k. 6.9.1949. Ei lapsia

Taulu 3.

II MIINA (Vilhelmiina) ELKELÄ,
s. 31.12.1892 - Vihittiin 3.10.1926, puoliso
pienviljelijä Viljo Emil Vuori, s. 21.10.1902
Kuhmalahdella, k. 2.1.1973

III Lapset

SVEA INGERBORG ELKELÄ,
s. 17.12.1916 - Vihittiin, puoliso

ARTTURI ELIAS ELKELÄ, s. 3.7.1923,
sukunimi muutettu nimeksi Vuori

Taulu 4.

II KONSTA (Konstantin) ERLAND
ELKELÄ, muurari, s. 2.11.1899,
k. 9.4.1954 - Vihitty ensimmäiseen
avioliittoon 12.11.1921, puoliso KATRI
MARIA os. Lindholm, s. 25.1.1899,
k. 21.1.1949. Vihitty toiseen avioliittoon
10.11.1951, puoliso AINO KATRI
Pokkinen os. Monto, s. 2.6.1905
Kivennavalla

III Lapset

SIRKKA-LIISA, s. 18.4.1922 - Vihitty
14.6.1953, puoliso Kalervo Bister,
s. 22.7.1918 Valkjärvellä

ELO ERLAND, s. 7.11.1924, taulu 5

LASSE LENNART, s. 8.12.1927, taulu 6

Konsta Elkelä

TORSTI TUOMO KONSTANTIN,
s. 28.10.1930, taulu 7

TEUVO TAHVO, s. 5.6.1934, taulu 8

SIRPA SINI RITVA, s. 27.5.1937

SOILE MAJ-LIS MARJATTA,
s. 16.3.1943 - Vihitty ensimmäiseen
avioliittoon 1961, puoliso Jouko Juhani
Poussa, s. 25.9.1942, eronnut 23.11.1966.
Vihitty toiseen avioliittoon 30.8.1969,
puoliso Urpo Matti Juhani Heikkilä,
s. 11.5.1946 Kangasalla

Taulu 5.

III ELO ERLAND ELKELÄ, s. 7.11.1924 -
Vihitty 21.8.1948, puoliso IDA ESTERI
os. Peltola, s. 20.12.1907, k. 24.2.1982

IV Lapsi

KARI JUHANI, s. 10.6.1951, taulu 9

Katri Elkelä

Taulu 6.

III LASSE LENNART ELKELÄ, muurari,
s. 8.12.1927, k. 5.6.1974 - Vihitty
6.12.1953, puoliso TAIMI KYLLIKKI
os. Vierikka, s. 6.9.1926, k. 25.8.1983

IV Lapset

ERKKI ANTERO, s. 31.5.1954, taulu 10

RAIJA HANNELE, S. 24.10.1960 -
Vihitty 1983, puoliso Reijo Alanen

JARI PEKKA, s. 19.5.1970

Taulu 7.

III TORSTI TUOMO KONSTANTIN
ELKELÄ, s. 28.10.1930, Vihitty
13.8.1961, puoliso AUNE UNELMA
os. Korhola, s. 22.7.1928 Keuruulla

IV Lapset

TEIJA ANNELE, s.16.5.1962 Tampereella

ARI PEKKA, s. 28.6.1967 Kangasalla

Taulu 8.

III TEUVO TAHVO ELKELÄ, s. 5.6.1934 -
Vihitty 23.5.1959, puoliso RAILI
MARJATTA os. Peltola, s. 20.7.1939

IV Lapset

TIINA IRMELI, s. 29.2.1961

MINNA MARITTA, s. 15.10.1963

Taulu 9.

IV KARI JUHANI ELKELÄ, s. 10.6.1951 -
Vihitty ensimmäiseen avioliittoon 30.7.1976
Tampereella, puoliso KAARINA
os. Olifirenko, s. 1.2.1953 Kangasalla,
Eronnut 14.8.1990 Helsingissä. Vihitty
toiseen avioliittoon 28.6.1991 Vantaalla,
puoliso SEIJA TUULIKKI os. Orenius,
s. 17.6.1946 Helsingissä

V Lapset

JENNI KATARIINA, s. 19.9.1979
Helsingissä

JOONA AKU KONSTANTIN,
s. 27.6.1984 Helsingissä

Taulu 10.

IV ERKKI ANTERO ELKELÄ, s. 31.5.1954
- Vihitty 5.6.1974, puoliso AILA
KYLLIKKI os. Laaksonen

V Lapset

JANI LASSE ANTERO, s. 27.4.1974

JUKKA TAPIO, s. 30.8.1979

Liite 6. KONSTA JA KATRI ELKELÄN ESIVANHEMPIEN TAULU

KONSTA ELKELÄN ESIVANHEMPIEN TAULU

Matti Mätinpöika talorp. Takahuhti Kässä • 30.3.1785 Messukylä †	Anna Heikintytär • 69.1789 Kangasala †	Heikki Simonpöika Mänty Leinola • †	Eeva Märkukseintytär • †	Joonas Mätinpöika • †	Stiina Mikkeintytär • 1789 †	Juho Antinpöika (?) isäntä Taustiala Aakkula • †
Juho Mätinpöika, talorpöika Pakkala Hampaala • 27.5.1817 Messukylä † 8.3.1872 Sahalahti oo 29.10.1859 Messukylä	Kreetta Stiina Heikintytär • 6.1.1825 Messukylä † 26.8.1886 Sahalahti oo 20.11.1884 Sahalahti	Mina (V/Heimiina) Kustaantytär Elkelä • 29.7.1862 Sahalahti † 23.10.1957 Sahalahti				
Konsta Juhonpöika Elkelä, torppari • 27.3.1862 Messukylä						
Konsta (Konstantin) Eriand Elkelä, muurari • 2.11.1899 Sahalahti						

KATRI ELKELÄN ESIVANHEMPIEN TAULU

• †	Juho • †	Erik Sahlsten suutari • †	Liisa Esterintytär • 1800 †	Juho • †
• †	Taava (Kustaava Juhontytär) Juhola • †	Heikki Sahlsten, suutari • 13.2.1836 Sahalahti	† 6.7.1868 Sahalahti oo	Maija Stiina Juhontytär • 31.3.1930 Tyrväntö † 27.3.1911 Sahalahti
• †	• †	Mina (V/Heimiina) Lindholm os. Sahlsten • 14.2.1864 Sahalahti oo 26.12.1890 Sahalahti		† 4.2.1937 Sahalahti
• †	Katri Maria Elkelä os. Lindholm • 25.1.1899 Sahalahti			

Liite 7 SAHALAHDEN PUNAKAARTI JA KANSALAISSOTA 1918

Työväenliike Sahalahdella 1900-luvun alussa

Työväenasia alkoi levitä Sahalahdelle 1900-luvun alussa, jolloin myös perustettiin työväenyhdistys ja työväki ryhtyi tilaamaan Kansan Lehtä ja Työmiestä. Työväentalo rakennettiin ensimmäisen vuosikymmenen aikana Palkeenmäkeen. Siellä kävivät tanssimassa myös talojen lapset, sillä se oli tuolloin ainoa seurojentalo paikkakunnalla. Sahalahden ensimmäinen työväentalo tuhoutui tulipalossa ennen kansalaissotaa ja paloa epäiltiin tuhopoltoksi.

Vuoden 1905 suurlakon jälkeen alkoi liikkua entistä enemmän kiertäviä agitaattoreita, jotka valistivat mm. torppareille, että nämä ovat talollisten orjia. Tätä ennen torpparit olivat tunteneet ylemmyyttä karauttaessa hevosellaan kirkkoon ohi jalkapatikassa kulkevien mäkitupalaisten.

Välillä työväenliikkeen toiminta laantui, kunnes Venäjän vuoden 1917 vallankumoukset muuttivat tilanteen. Työväen ja omistavan luokan ristiriita alkoi kärjistyä ja suhtautuminen Venäjään ajautui uusille uomille.

Vuoden 1917 tapahtumat sotaa ennakoimassa

Maaliskuun vallankumouksen jälkeen pidettiin Vilpeilän koululla

kansalaiskokous, jossa pidettiin innokkaita palopuheita. Epäselväksi kuitenkin jäi, mitä olisi pitänyt tehdä.

Keväällä 1917 astui voimaan elintarvikesäännöstelylaki. Isännät kuitenkin kuljettivat entiseen tapaan lihaa, maitoa ja voita sukulaisilleen. Työväki ryhtyi pitämään tievartiota ja palauttivat isäntiä takaisin. Tässä yhteydessä tapahtui pari seivästappeluakin. Toiminnan alkuunpanijana oli Valfrid Järvinen, joka sittemmin toimi Tampereen punakaartissa ja ammuttiin Tampereen valtauksen jälkeen.

Kesä 1917 oli suhteellisen rauhallinen ja työt tehtiin entiseen tapaan. Työväki yritti tosin järjestää maatalouslakkoa, joka ei kuitenkaan saanut yleistä kannatusta. Rauhallisuutta lisäsi se, että Sahalahdella ei ollut venäläistä sotaväkeä eikä Sahalahdella myöskään ollut lähtenyt jääkäreitä Saksaan sotataitoa oppimaan.

Suojeluskunnan perustaminen ja työväki

Lokakuun lopulla 1917 pidettiin Pakkalan Savolassa suojeluskunnan perustamiskokous. Insinööri Lauri Keso esitti, että *Suomen miesten on yksimielisinä ajettava ryssä pois maasta. Sen jälkeen voidaan ryhtyä korjailemaan omaa yhteiskuntaa paremmaksi. Saksasta saadaan aseita ja siellä on koulutettavana 2000 jääkäriä.*

Ensimmäisessä kokouksessa

oli mukana myös työläisiä ja torppareita, jotka tosin istuivat hiljaa. Suojeluskunnan toiseen kokoukseen he eivät enää osallistuneet.

Toisessa kokouksessa valittiin esikunta ja kirjoitettiin liittyvien nimet ylös. Mukaan lähti noin 30-40, jotka olivat pääasiassa talojen isäntiä ja poikia. Toimintaa ei juuri ollut ennen sotaa, koska suojeluskunta ei saanut hankittua aseita, vaikka keräsikin niitä varten rahaa.

Suojeluskunta yritti vielä saada työväkeä mukaan toimintaansa. Erään torpan pirtissä pidettiin työväenyhdistyksen kokous, jonka puheenjohtajana oli yhdistyksen kirjuri Frans Sylman. Tässä kokouksessa talollinen Lauri Arra yritti agitoida työväkeä mukaan suojeluskuntaan.

Arran puheen jälkeen nousi eräs vanha torppari ja sanoi: *Sosiaalidemokratia ei hyväksy aseellista toimintaa. Ei tarvita puna- eikä valkokaarteja!*

Tämän jälkeen puhui Tampereelta paikalle pyydetty työväenliikkeen agitaattori. Hän kuvaili lahtarien hirmutyöt ja sanoi, että *Venäjän kansan yhteydessä me olemme turvassa. Tästä syystä venäläisiä sotajoukkoja on pyydetty pysymään maassa niin kauan, kun lahtareitten kanssa on tehty tilit selviksi. Lahtareiden kanssa ei neuvotella. Jokainen joka tavataan ase kädessä, ammutaan.*

Tätä seurasi yleinen huuto ja kilpahuu. Puheenjohtaja Frans Sylman lopetti kokouksen. Suojeluskuntalaiset Arra ja Viljo Lehto

poistuivat vikkelaasti paikalta. Sylman huolehti siitä, ettei villiintynyt kokousväki käynyt käsiksi paikalla vierailleisiin suojeluskuntalaisiin.

Punakaartin perustaminen ja jäsenistö

Sahalahdella oli vuonna 1917 Lahdenkulman työväenyhdistys, jossa oli 119 jäsentä ja sekatyöväen ammattiosasto, jossa jäseniä oli 20. Marraskuussa 1917 työväki järjesti viikon kestäneen maatalouslakon, jossa vaadittiin 8 tunnin työpäivää. Yksi isäntä pani nimensä lakkolaisten papereihin. Väkivaltaa tai järjestyshäiriöitä ei esiintynyt.

Lakon aikana Lahdenkulman työväenyhdistys perusti järjestökaartin eli punakaartin, johon liitettiin vuoden loppuun mennessä 19 jäsentä. Punakaarti ei juuri toiminut ennen sodan alkua. Eräänä kuutamoyönä punakaarti tosin piti harjoituksen pienen metsäjärven jäällä. Tätä Sahalahden punakaartin ainoa ennen sotaa pidettyä harjoitusta johti vanhan polven sotilas Toivio, joka ei sittemmin liittynyt punakaartiin.

Sen jälkeen kun kaarti tarttui aseisiin helmikuussa 1918, jäsenmäärä kasvoi nopeasti. Palkkalistoilla oli maaliskuun puolivälissä 64 ja maaliskuun lopussa 98 punakaartilaista. Naisjäseniä oli kumpanakin ajankohtana 10. Pääosa jäsenistä oli vapaaehtoisia, mutta maaliskuun lopulla suoritettiin joitakin pakko-ottojakin.

Punakaartin omien asiakirjojen antamaa kuvaa voidaan täydentää muiden lähteiden tiedoilla. Kirkonkirjojen mukaan sodan vuoksi

kuoli tai valtiorikosoikeudenkäynneissä tuomittiin yhteensä 92 sahalahtelaista punankaartilaista. Sosiaalidemokraattisen puolueen Sahalahdelta keräämässä terroritilastossa mainitaan lisäksi 13 selalaista sodan uhria, joiden nimeä ei ole kirkonkirjoissa. Punakaartin palkkalistassa on vielä 26 nimeä, joita ei mainita kummassakaan edellisessä lähteessä.

Luvut yhteen laskien saadaan Sahalahden punakaartilaisten määräksi 131. Luvussa on tosin mukana joitakin punakaartilaisiksi luettuja, jotka eivät tosiasiaa kuuluneet kaartiin. Toisaalta joitakin nimiä saattaa vieläkin puuttua. Joka tapauksessa voidaan todeta, että Sahalahden punakaartin jäsenmäärä oli suurimmillaan selvästi yli sadan.

Parhaat taustatiedot on saatavissa sodan uhreista: kaatuneista, teloitetuista ja vankileirillä kuolleista. Ne antanevat viitteitä myös punakaartin jäsenistön taustasta. Sahalahden punaiset olivat yleensä nuoria ja naimattomia. Keski-ikä oli 26 vuotta ja avioliittoon oli ehtinyt vasta vajaa kolmannes.

Kirkonkirjojen mukaan tavallisimmat ammatit ovat itsellinen, irtolainen ja renki. Terroritilastoon lähes kaikki uhrit on merkitty sekatyömieheksi. Neljännes sahalahtelaisista sodan uhreista ei ollut punakaartin lisäksi jäsenenä muissa työväenjärjestöissä. Koko jäsenistöstä vain joka kahdeksas oli ollut yli vuoden työväenjärjestön jäsenenä.

Mustialan maamiesopistolaisten teloitus

Paikkakunnalle kantautui huhuja

Tampereen suunnan punakaartilaisten tulosta. Tämä joudutti suojeluskuntalaisten liikkeelle lähtöä. Nämä kokoontuivat 1.-2.2.1918 Noksioisten Isotaloon, jonne tuli myös miehiä Etelä-Hämeestä. Ensimmäisessä ryhmässä lähti 11 sahalahtelaista Längelmäelle, kohti valkoisten rintamaa. Kaikkiaan valkoisten armeijaan lähti 28 Sahalahden miestä.

Jo 4.2.1918 Sahalahdelle saapuikin Tampereelta punaisten tiedusteluosasto, johon kuului useampia kymmeniä miehiä. Osasto etsi aseita ja takavarikoi taloista myös muuta tavaraa. Lisäksi muualta tulleet punaiset valtasivat puhelinaseman ja etsivät suojeluskuntalaisia, jotka olivat jo kuitenkin ehtineet lähteä pohjoiseen valkoisten rintamaa kohti.

Isoniemen Ylitalosta punakaartilaiset löysivät neljä siellä yöpynyttä Mustialan maamiesopiston oppilasta. Nuorukaiset kuuluivat koulun suojeluskuntaan ja olivat hiihtämässä pohjoiseen liittyäkseen valkoisten rintamaan. Epäilyt kuljetettiin kuulusteltaviksi Kirkonkylän Juuselaan, jossa punakaartiosasto piti esikuntaansa.

Pidätetyillä oli varustuksenaan kartoja ja kompasveja, mikä teki heidät epäilyksenalaisiksi, vaikkei aseita löytynytkään. He olivat myös ainoat tavatut epäilyttävät henkilöt ja punaisten tiedusteluosastolla oli tarve näyttää tuloksia jopa valtuutensa ylittäen.

Vangitut tuomittiin kuolemaan. Heidät määrättiin riisuutumaan ja kuljetettiin illalla klo 11 aikaan teloituspaikalle Juuselan riihen eteen pellolle. Kuolemaantuomittu Urho Rajala sittemmin Kulokoski muis-telee järkyttävää tapahtumaa:

Meidät asetettiin riviin noin metrin päähän toisistamme, ja kahdeksan miestä, siis kaksi

ampujaa kutakin vankia kohti, asettui meitä vastapäätä, noin 3-4 metrin etäisyydelle. Johtaja komensi yhteislaukauksen. Ensimmäisen yhteislaukauksen jälkeen jäimme kaikki vielä seisomaan, mutta välittömästi seurannut toinen yhteislaukaus kaatoi toverini ja minäkin tunsin saaneeni kuulan vatsani läpi. En menettänyt tajuntaani, mutta en halunnut yksin jäädä maalitauluksi. Kaaduina samalla tavalla maahan kasvot alas päin.

Rajala kertoo edelleen maaneensa hiljaa, joten hänen luultiin kuolleen. Teloitusryhmän poistuttua haavoittunut Rajala nousi ylös noin puolen tunnin kuluttua. Hän onnistui kulkemaan läheisen asumuksen luo ja kiipesi avoimesta päädyistä tallin ylisille, peitti itsensä heinillä ja nukkui siellä yönsä.

Aamalla isäntä löysi haavoittuneen, emäntä toi ruokaa ja hommasi illaksi paikalle diakonissan, joka satoi haavat ja kuljetti haavoittuneen erääseen uskonnollis-mieliseen torppaan toipumaan. Diakonissa kuljetti Rajalan hevosella Kuhmoisten pappilaan, josta hänet toimitettiin edelleen sairaalaan.

Sahalahden punakaarti tarttuu aseisiin

Teloitukset kauhistuttivat Sahalahdea, jolle valkoinen puoli kuvasi uhrit viattomiksi koululaisiksi. Punaisille operaatio oli merkki sodan alkamisesta. Samoihin aikoihin Sahalahden kaarti sai aseet ja useita sahalahtelaisia liittyi mukaan.

Helmikuun puolivälissä Saha-

lahdella liikkui jälleen Tampereen punakaartilaisia, jotka takavarikoivat joka talosta viljaa. Pitäjän makasiinista vietiin 34 hehtolitran rukiita. Paikkakuntalaiset pakotettiin viemään viljat hevosillaan Tampereelle, kaikkiaan 125 kuormaa. Tampereen elintarvikelautakunta antoi kaikesta maksun, mutta useimmat saivat sen kapinahallituksen seteleinä, joille ei ollut käyttöä sodan jälkeen. Samaan aikaan kaartiin liittyi lisää sahalahtelaisia.

Sahalahden Punasen Kaartin Pataljoonassa oli yksi komppania ja siinä neljä platoonaa. Komppanian päällikkönä oli aluksi Ilmari Joki, itsellisen poika ja sekatyömies Tursolan Sarkalasta. Platoonan päälliköiksi valittiin ainakin Kalle Kaskinen, Joonas Palta ja Konsta Elkelä.

Sahalahden punakaarti perusti esikuntansa Vilpeilän koululle, joka joutui lopettamaan toimintansa. Pakkalassa ollut työväentalo oli tuolloin vasta rakenteilla.

Kaartin ylläpitämiseksi jouduttiin järjestämään muonitus, jota johti esikuntapäällikkö Heikki Joki. Hän oli helsinkiläinen leipuri, joka oli vähän ennen sodan alkua palannut synnyinseudulle Sahalahdelle.

Kaartin huollossa oli keskeinen osa ruokatavaroiden ja vaatteiden takavarikoinnilla talollisilta. Tätä tehtävää hoitivat muonitusmiehet, joiksi aluksi valittiin Paavo Nurminen ja Väinö Siltanen. Sahalahden kaarti otti tarpeeseen ja antoi kuitin. Väkivaltaa ei esiintynyt, korkeintaan kiväärin lattiaan lyöntiä. Ulkopaikkakuntalaiset sen sijaan ryöstelivät, varsinkin valkoisten taloissa.

Takavarikoiteja yritettiin välttää tarvikkeita piilottamalla. Eräs tarkastusraportti kertoo, että

tarkastusmiehet löysivät *mainitusta talosta keittiöstä läkkiongallisen jauhoja, vaikka kysyttäessä emäntä sanoi ei niistä mitään tietävänsä. Tonka oli laudoilla peitetty ja sisälsi 12 kg ohrajauhoja. Samasta talosta löydettiin myös kätkettynä hienoa sokeria noin 10 kg. Tämä oli pantu mehiläispesään, eikä ilmoitettu kysyttäessä sitä olevan, sekä pienempi erä kekosokeria, noin ½ kg, myös kätkettynä.*

Punakaarti kunnanhallinnossa

Entinen tarkk'ampuja etsii kiväärinsä ja jättää kirjoitusvehkeet, sillä muussa tapauksessa voisi sekin taito unohtua. On jo 24 vuotta kun kapitalistinen hallitus opetti minulle murhaamiskoneen käyttöä - muka isänmaan ja valtaistujien turvaamiseksi. Nyt sitä käytetään köyhälistön etujen ja ihmisyyden turvaamiseksi. Ikävä keino, mutta työväki tarttui siihen viimeksi.

Näin lennokkaasti kirjoitti Sahalahden punakaartin kirjuri Frans Sylman pitäjän elintarvikelautakunnalle helmikuun puolivälissä 1918. Kirjeen pääaiheena oli tiedottaa muutamista käytännön asioista, sillä Sylman ei päässyt itse lautakunnan kokoukseen. Kun muu lautakunta oli porvarillinen, tarjoutui samalla tilaisuus selvittää tammikuun lopulla vallan kaapanneen Suomen kansanvaltuuskunnan ja sen paikallisen edustajan Sahalahden punakaartin tavoitteita.

Sahalahden kunnanvaltuusto ei istunut kumouskauden kestäessä.

Punakaartin paikallista vallankäyt-
töä kuvastavat sen sijaan jälkipol-
ville säilyneet päiväkäskyt. Esim.
24.2.1918 antoi kaartin esikunta
seuraavan päiväkäskyn:

*Sahalahden järjestökaartin
esikunta käskee täten, että
asukkaiden tulee olla rauhalli-
sia ja että mitään rauhatto-
muuksia eikä epäjärjestyksiä
saa tapahtua. Sillä kaikki rau-
hattomuuksien aikaan saajat
tullaan saattamaan vallanku-
mousoikeuden tuomittavaksi.*

Ajan tapa oli, että pitäjän hal-
lintoa koskevat kuulutukset luet-
tiin kirkossa. Tähän vanhaa valtaa
kannattava kirkkoherra Jalmari
Vuorela ei heti suostunut. Vasta
aseellisten punakaartilaisten pa-
kottamana hän luki päiväkäskyt.
Yhdessä päiväkäskyssä kerrotaan
määrätyn, että punaisilta ei vaadi-
ta taksvärkin tekoa. Toisessa vaa-
ditaan kansanvaltuuskunnan tun-
nustamista Suomen hallitukseksi:

*Sahalahden järjestökaarti
käskee täten, että Sahalahden
kunnallislautakunnan puheen-
johtajan on kokoon kutsuttava
kunnallislautakunta ja kysyttä-
vä tältä, tunnustaako Saha-
lahden kunnallishallitus nykyi-
sen Suomen tasavallan hallituk-
sen lailliseksi ja sitoutuuko se
noudattamaan sen määräyksiä,
ja sen jälkeen annettava tieto
päätöksestä pöytäkirjan otteella
järjestökaartin esikunnalle 5.
päivään maaliskuuta 1918.*

Kunnallislautakunnan jäsenet
vastasivat yksityisesti tunnus-
tavansa nykyisen Suomen tasa-
vallan hallituksen. Lautakunnan
esimies muotoili tämän kaksimieli-
sen tunnustuksen lisäksi siten, että
se ei tarkkaan ottaen koskenut
häntä itseään. Tunnustuksen peit-
tämiseksi pöytäkirjan lehdet
liimattiin kansalaissodan jälkeen

yhteen.

Sahalahtelaiset taisteluissa

Punakaartin päätehtävänä oli puo-
lustaa aseillaan vallan kaapannutta
kansanvaltuuskuntaa. Sahalah-
della ei käyty taisteluja, joten kaar-
tilaiset joutuivat matkustamaan teh-
tävänsä takia lähipitäjiin.

Sahalahtelaisen komppanian
päällikkönä oli aluksi Ilmari Joki.
Maaliskuun 9. päivänä Vehkajär-
vellä alkaneissa ja sittemmin Kuh-
moisissa jatkuneissa taisteluissa
hän kuitenkin joutui eroon miehis-
tään. Kun Joki pari päivää myö-
hemmin palasi Sahalahdelle, ero-
tettiin hänet tehtävästään, koska
katsottiin hänen jättäneen miehen-
sä oman onnensa nojaan.

Uudeksi päälliköksi valittiin
Joonas Paltta, maatyömies Haa-
paniemestä. Paltta onnistui tehtä-
vässään selvästi paremmin. Hän
piti tiukan kurin ja nousi vielä
perääntymisvaiheessa Hauhon
Alvettulan taistelussa sankariksi.
Paltta joutui lopulta saksalaisten
vangiksi ja kuulustelupöytäkirjojen
mukaan hän ilmoittaa olleensa
päällikkönä 2 päivää Sahalahdella
ja 5 viikkoa Valkeakoskella.

Lisäksi kerrotaan, että Joonas
Paltta pelasti kaivon piiloutuneen
Haapaniemen isännän Vihtori
Heikkilän sodan loppuvaiheessa
punaisten teloituspartiolta. Vanki-
leiriltä vapauduttuaan Paltta sai
Haapaniemestä lahjoituksena
Haapasaarella sijaitsevan Eskolan
vainion.

Vehkajärven ja Kuhmoisten li-
säksi Sahalahden kaarti taisteli ai-
nakin Orivedellä. Suurimmat tap-
pionsa Sahalahden kaarti koki
Tampereen valtauksessa huhti-

kuun alussa Messukylässä ja Tam-
pereella. Myöhemmin huhtikuus-
sa jäljelle jääneet kaartin osat tais-
telivat Hauhon lisäksi Tuulok-
sessa. Sodan aikana Sahalahden
komppania liitettiin osaksi helsin-
kiläisen I rykmentin III pataljoon-
nan III komppaniaa.

Kirkonkirjojen mukaan Saha-
lahden punakaartilaisista kaatui 14
miestä ja yksi nainen. Kaatunei-
den keski-ikä oli 25 vuotta ja vain
yksi oli naimisissa. Sodan uhreista
2 kaatui helmikuussa, 7 maalisi-
kuussa ja 6 huhtikuussa. Terrori-
tilaston mukaan kaatuneiden mää-
rä oli 19 ja lisäksi 5 Sahalahden
punakaartilaista ilmoitettiin kadon-
neeksi.

Teloitukset, tuomiot ja tappiot

Suojeluskunta piti sodan jälkeen
esikuntaansa Pakkalan Hampaa-
lassa. Täällä kuulusteltiin kaikkia,
joiden epäiltiin olleen tekemisissä
punaisten kanssa. Epäiltyjä vangit-
tiin ja lähetettiin eteenpäin tuomit-
tavaksi. Kolme työväenjärjestö-
aktiivia tuomittiin samantien
ammuttaviksi.

Sotaa Tampereella paossa ol-
lut ja punakaartin ulkopuolelle jät-
täytynyt työväenyhdistyksen enti-
nen puheenjohtaja, seppä Kustaa
Sairiala oli juuri palannut Saha-
lahdelle 8.4.1918, kun hänet ha-
ettiin tuomiolle kodistaan Turso-
lasta. Esikunta oli määrännyt hä-
net ammuttavaksi ja tuomio pan-
tiin täytäntöön Mutamäen takana
Kangasalle menevän tien varres-
sa.

Tasan kuukautta myöhemmin
työväenyhdistyksen perustajajä-
sen, Tursolan Iivarin torppari
Aleksi Koivisto törmäsi suoje-

luskuntalaiseen irtaannuttuaan joukoistaan ja ollessaan kävelmässä kohti Sahalahtea. Kuolemantuomion kuultuaan hän pyysi Herran ehtoollista. Hänet kuljetettiin yöllä kirkkoherran luo, jossa rovasti Jarmari Vuorela antoi hänelle ehtoollisen Pappilan ikkunasta. Koivisto ammuttiin Pakkalan Kunnilla Krappin pihassa.

Nahkuri Sakari Krappi itse oli tuolloin työväenyhdistyksen puheenjohtaja, tavattiin joukoistaan irtautuneena kulkemassa kohti kotikuntaansa ja teloitettiin 8.5.1918 samana päivänä kuin Koivisto. Kerrotaan, että ennen ampumistaan Pakkalassa Rantosillan ojan lähellä olevan rakennuksen pihassa Krappi otti kellonsa pois, jottei se turhan takia särkyisi.

Sahalahtelaisista teloitettiin puolisina kaikkiaan kahdeksan, mutta muut ampumiset tapahtuivat lähikunnissa. Kaartin ensimmäinen komppanianpäällikkö Ilmari Joki teloitettiin Pälkäneellä. Kangasalla ammuttiin neljä sahalahtelaismiestä, jotka eivät kuuluneet edes punakaartiin. Näistä kaksi ei kuulunut työväenjärjestöihinkään. Teloitettujen keski-ikä oli 45 vuotta, joten heitä ei pidetty harhaanjohdettuina, kuten nuorempia kuvailtiin.

Sahalahden valkoiset rankaisivat myös täällä punakaartia kannattaneita naisihmisiä ns. ämmien piiskauksella. Kerrotaan yhden vaimoimisen saaneen piiskaa siitä syystä, että hänen tiedettiin rukoilleen punaisen puolen voittoa.

Valtiorikosoikeudenkäynneissä tuomittiin kirkonkirjojen mukaan 48 Sahalahden punakaartilaisista. Näistä 29 sai 2-3 vuoden tuomion, 10 sai 4-7 vuoden tuomion ja 9 tuomittiin 8-12 vuodeksi.

Kuritushuonetuomioiden keskipituus oli 4,7 vuotta. Kuolemaan ei enää tässä vaiheessa tuomittu ketään sahalahtelaista.

Kirkonkirjojen mukaan vankileirien kurjissa oloissa kuoli 21 Sahalahden punakaartilaisista. Siis enemmän kuin kansalaissodan taisteluissa. Terroritilaston mukaan laskien leireillä kuolleiden määrä nousee 25:een. Kuolleista kaksi kolmannesta oli naimattomia ja heidän keski-ikänsä oli 25 vuotta.

Kohtalokkaimpia olivat Tampereen, Hämeenlinnan ja Lahden vankileirit. Vankileirikuolemat johutuivat pääasiassa nälästä ja sattuivat touko-syyskuun 1918 aikana. Vankileirien pitovaikeuksien ja työvoimatarpeen vuoksi vankeja alettiin jo loppuvuodesta päästää ehdonlaiseen vapauteen.

Valkoisten tappiot jäivät sahalahtelaisien osalta vähäisiksi. Yksi talollinen kaatui maaliskuussa Orivedellä ja toinen ammuttiin Hauholla. Lisäksi sattui yksi onnettomuus. Itsellisen vaimo sai punakaartilaisen varoituslaukauksesta jalkaansa ampumahaavan ja kuoli myöhemmin Tampereella sairaalassa.

Pohdintaa 66 vuotta myöhemmin

Kansalaissodan dramaattisten vaiheiden penkominen sai minut 1980-luvulla pohdiskelemaan tällaisten sotien oikeutusta. Tuolloiset mielteet tuntuvat edelleenkin sen verran hyviltä, etten ryhdy nyt 1990-luvulla tätä asiaa uudelleen filosofoimaan, vaan lainaan sellaisenaan vuonna 1984 kirjoitetun tekstini:

Kannan ottaminen kansalaissotiin ja vapautusliikkeisiin

on ongelmallista. Ensinnäkin sodat eivät ole oikea väline politiikan tekoon. Sanan miekan pitäisi riittää. Toisaalta monasti yhteiskunnallista epäoikeudenmukaisuutta ylläpitää sellainen väkivaltakoneisto, jonka muuttamiseksi eivät auta muut keinot kuin väkivalta. Tästä syystä voin ainakin ymmärtää väkivallan keinona oikeudenmukaisuuden tavoittelussa.

Sodissa yleensä kumpikin osapuoli väittää toista aloittajaksi. Tämä kysymys ei välttämättä ole niin olennainen, kuin yleensä ajatellaan. Tavallisesti molemmat osapuolet ovat syyllisiä. Näin ainakin siinä mielessä, että toisen näkökantoja ei ole otettu huomioon, vaan kumpikin on omana ryhmänään vahvistanut omia käsityksiään. Todellisia epäkohtia ei ole haluttu nähdä, eikä ole käyty niitä yhdessä korjaamaan.

Yhteiskunnan vanhat vallanpitäjät vetoavat yleensä lailliseen yhteiskuntajärjestykseen. Onko sellainen laki, joka ylläpitää epäoikeudenmukaisuutta, hyväksyttävä? Ylittääkö se inhimillisyyden? Näitä kysymyksiä eivät valkoiset asettaneet ennen sotaa, eivät ymmärtäneet niitä sodan aikana eivätkä sodan jälkeenkään.

Teloitukset ja vankileirikuolemat voitiin näin hävittää laillisuuden kulissin taakse. Kulissi oli myös työväenliikkeen näkeminen rehellisille suomalaisille vieraana kumousoppina. Ei nähty, että se oli työväelle todellista toivoa sen kokemuksi epäkohtiin. Se oli maanpäällistä parannusta oleviin oloihin. Enää ei työväen alistamiseen riittänyt kirkon tarjoama toivo paremmasta tuonpuoleisesta. Silti vanha laki - ihmisten säätämä - haluttiin korottaa jumalaksi, koska sen taakse voitiin kätkeä oma syyllisyys

LÄHTEET

Painetut lähteet ja apuvälineet

Brenner Alf: Sukututkimuksen opas. Helsinki 1956

Elkelä Kari: Elkelä-nimen historia.
Sukuviesti 1/1984

Hämeen historia 1-4. Hämeenlinna 1955-1974

Jutikkala Eino: Torpparikysymys. Suomen talous-
ja sosiaalhistorian kehityslinjoja. Porvoo 1968

Kairamo Aimo: Nimen ikuisuus. Suomen Sosiali-
demokraatti 22.1.1983

Karskela Sirkka: Sukututkijan tietokirja. Naantali
1983

Kuuliala, Wiljo Kustaa: Hämäläisiä talonpoikia ja
kirkonisäntiä. Hämeenlinna 1936

Lappalainen Jussi T: Punakaartin sota 1-2.
Helsinki 1981

Längelmäveden seudun historia I. Sahalahden
historia I. Forssa 1949

Längelmäveden seudun historia II. Sahalahden
historia II. Hämeenlinna 1954

Martikainen Tuula: Menneisyys näkyy
sukunimessä. Suomen Kuvalehti 25-26/1997

Muistitiedon tallentajan opas. Työväen
sivistysliitto. Joensuu 1981

Mäkelä Anneli: Ajattele historiaksi.
Sukuviestin julkaisuja. Pieksämäki 1986

Nykysuomen käsikirja. Tapiola 1973

Nykysuomen sanakirja I-VI. Porvoo 1973

Paavolainen Jaakko: Poliittiset väkivaltaisuuudet
Suomessa 1918. Punainen terrori. Helsinki 1967

Paavolainen Jaakko: Poliittiset väkivaltaisuuudet
Suomessa 1918. Valkoinen terrori. Helsinki 1968

Paavolainen Jaakko: Vankileirit Suomessa 1918.
Helsinki 1971

Piilonen Juhani: Vallankumous kunnallishallinnossa.
Helsinki 1982

Sampio Seppo: Opi tutkimaan sukusi.
Jyväskylä 1981

Soikkanen Hannu: Kansalaissota
dokumentteina. Helsinki 1969

Suolahti Jaakko: Suomen torpparit. Teoksessa
Mitä Missä Milloin 1961. Helsinki 1960

Suomen arkistojen opas. Helsinki 1975

Suomen asutuksen yleisluettelon opas.
Helsinki 1975

Suomen kartanot ja suurtilat III. Helsinki 1945

Suomen työväenliikkeen historia.
Joensuu 1974

Tertti Arno: Kodin sukukirja. Porvoo 1980

Toivonen Y. H: Suomen kielen etymologinen
sanakirja I. Helsinki 1974

Valtionarkiston opas. Helsinki 1975

Vilhelmiina Elkelä 95 vuotta.
Kansan Lehti 29.7.1957

Virtaranta Pertti: Hämeen kansa muistelee.
Helsinki 1950

Arkistot

- Hämeen läänin maanmittauskonttorin arkisto
- Sahalahden Haapaniemen maanmittaus-
toimitusten kartat ja asiakirjat
 - Perunkirjat tuomiokuntien arkistoista

Katri Elkelän veli Heikki
Eskola ent. Lindholm
1910-luvulla ja vuonna 1983

Kansan arkisto

- KA 3 A 1:4 1R Suomen luokkasota 1918, Sahalahden punakaartin asiakirjoja

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Nimitoimisto

- Keruukertomus nimestyksestä Sahalahdella 1977. (Mikkola Anne-Maria, Pulkki Päivi)
- Paikannimikokoelmat, pitäjittäin aakkostettu ja yleiskokoelma
- Sukunimiluettelo, maaliskuu 1970

Sahalahden kirkkoherranvirasto

- Sahalahden kirkonarkisto. mm. rippikirjat 1862-1960

Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Kansanrunousarkisto

- "1918" 2: Lauri Arran muistelut 1917-18, Sahalahti
- "1918" 11: Urho Kulokosken ent. Rajala muistelut teloituksestaan Sahalahdella

Sota-arkisto

- Vapaussodan historiakomitea. Suojeluskunta-kertomuksia V c III 18 (Lauri Arra)
- Nimismieskertomuksia. Hämeen ja Uudenmaan lääni c III 8 (Albin Walkonen)
- Papiston kertomuksia. Porvoon hiippakunta c III 5 (Jalmari Vuorela)

Tampereen kaupunginarkisto

- Jalmari Finnen kokoelmat

Tilastokeskus. Väestötilasto-osasto

- Papiston luettelot, tiedot kansalaissodan vuoksi kuolleista

Työväenarkisto

- Sahalahden terroritilasto

Valtionarkisto

- Jalmari Finnen kokoelmat, Sahalahti, syntyneet, vihityt ja kuolleet 1683-1800
- Mikrofilmit TK 495-504, Sahalahden rippikirjat 1753-1861 ym.
- Sahalahden henkikirjat 1809-1960
- Suomen asutuksen yleisluettelo, Sahalahti 1723-1809
- Suomen historiallisen seuran muisti- ja perimätietokokoelmat IV:22. Suolahti Jaakko: Sahalahden torpparilaitos, haastatteluja vuodelta 1945 ja Suvanto Seppo: Kansatietoutta kyläyhteiskunnasta, kerätty Sahalahdelta 1945
- Suomen Sukututkimusseuran kokoelmat, Sahalahti I-III, syntyneet, vihityt ja kuolleet 1684-1850 ym.
- Valtiorikosoikeudet, mm. kansalaissodan jälkeen tuomittuja koskevat asiakirjat

Haastattelut Sahalahdella

Sirkka-Liisa Bister

24.4.1983, 27.5.1983, 20.7.1983

Elo Elkelä

26.5.1983, 1.6.1983, 2.7.1983

Heikki Eskola

15.5.1983, 16.10.1983

Miina Vuori

24.4.1983, 15.5.1983, 11.6.1983, 20.7.1983

